

MEHMED RAUF'UN AVRUPA SEYAHATNAMESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Veruschka WAGNER*

Öz

Mehmed Rauf 1851 yılında yazmış olduğu seyahatnamesinde kendi Avrupa seyahati hakkında bilgiler verir. Seyahat şekli, seyahat esnasında durdukları ve kaldıkları yerler, bunun yanı sıra görülmeye değer yerler hakkında detaylı açıklamalar yapar. İstanbul'da başladığı seyahatine, ilk uluslararası fuarın yapıldığı Londra'ya varana kadar farklı ülkeleri gezerek devam eder. Rauf, Londra'ya gidiş yolunu ve fuarı anlattıktan sonra ondan İstanbul'a dönüşü hakkında da bilgiler alırız. Bu yazıda Rauf'un seyahatnamesinde gördüklerinin değerlendirilmesinin yanı sıra anlatım tarzının da incelenmesi, aynı zamanda Londra hakkında yazılmış diğer *Seyâhatnâme-i Londra* ile kısa bir kıyaslama yapılması da amaçlanmıştır. Böylece bu iki seyahatnamenin hem içerik hem anlatım yöntemleri konusundaki ortak noktalarını tespit edebiliriz. Ayrıca makalede 19'uncu yüzyıldaki teknolojik gelişmelere değindikten sonra, genel olarak gezi kitaplarına ve özellikle Avrupa hakkında yazılan gezi kitaplarına bakılıp Mehmed Rauf'un *Seyâhatnâme-i Avrupa'sının* güzergahı ve bahsettiği yerler hakkında ayrıntılara da girilecektir. Makale, Rauf'un kullandığı anlatım stratejilerini analiz ettikten sonra adı geçen diğer seyahatname ile kısa bir kıyaslama yapılarak bitirilecektir.

Anahtar kelimeler: seyahatname – 19'uncu yüzyıl – Avrupa – Osmanlı İmparatorluğu – ilk uluslararası sergi – Londra – anlatım stratejileri

Giriş

19. yüzyılda teknolojinin gelişmesiyle hem seyahatlerin sayısı hem de bunların kalemle alınması çoğalmıştır. Sanayileşmenin bir sonucu olarak vapurlar ve demiryolları, seyahat etmeyi büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Demiryollarıyla yapılan seyahatler ile “yerin ve zamanın yok edilmesi” o yüzyılın toposu (retorik motifi) olmuştur.¹ Bu algı yeni ulaşım araçlarının hızına dayalıdır; böylece yolculuk süresi eski zamanların üçte birine düşmüştür.² Bununla birlikte sadece yolculuk süresi değil aynı zamanda yolculuk harcamaları da azalmış ve yolculuk yapan insanların sayısı artmıştır. Yeni taşıma sistemleriyle beraber şehirlerin görünüşü da değişmiştir. Garlar, köprüler ve raylar döşenmiş, yollar genişletilmiş, oteller inşa edilmiştir. Yolcu eşyaları ve elbiseleri bile değişime uğramışlardır. Demiryollarından önce gemicilikte bir devrim yaşanmıştır. 19'uncu yüzyılın başında

* Dr. Bonn Üniversitesi'nde İslam Bilimleri ve Yakın Doğu Dilleri Bölümü'nde Alman Araştırma Kurumu'nun (Deutsche Forschungsgemeinschaft) desteklediği Transottomanica programı kapsamında araştırma görevlisi. Türk-Alman Üniversitesi okutmanı. veruschka.wagner@gmx.de

¹ Wulf Wülfing, “Medien der Moderne: Londons Straßen in den Reiseberichten von Johanna Schopenhauer bis Theodor Fontane“, *Reisen im Diskurs. Modelle der literarischen Fremderfahrung von den Pilgerberichten bis zur Postmoderne. Tagungsakten des internationalen Symposions zur Reiseliteratur*, ed. Anne Fuchs and Theo Harden, University College Dublin vom 10.–12. März 1994, Heidelberg: C. Winter, 1995, s. 471 ve Wolfgang Schivelbusch, *Geschichte der Eisenbahnreise. Zur Industrialisierung von Raum und Zeit im 19. Jahrhundert*, München / Wien: Fischer Taschenbuch Verlag, 1977, mesela s. 16 ve 38.

² Schivelbusch, *Geschichte der Eisenbahnreise*, s. 35.

zor ve tehlikeli olarak nitelendirilen seyahatler vapur sayesinde kolaylaşmıştır.³ Bu sebeple “Dünya daha küçük, hayat daha uzun görünüyordu”⁴ sözü bu dönemde özel bir anlam taşımıştır.

Gezi Kitaplarına Genel Bir Bakış

Tüm bu gelişmeler sayesinde yolculuklarla beraber gezi kitaplarının da sayısı artmıştır. Gezi kitaplarına bakıldığında, onların kavramsal olarak ne anlama geldiklerinin, kategorize edilmelerinin ve ortak kriterlerinin belirlenmesinin kolay olmadığı ortaya çıkar. Hem içerikleri hem yazı stilleri birbirinden çok farklı oldukları için bu yazı türünün sınırlarını çizmek mümkün değilmiş gibi gözükür. Örneğin bir seyahati konu alan başka bir yazı çeşidinden bir gezi kitabını ayırmak zor olabilir.⁵ Bu yazı türünün diğer janrlar (yazı türleri) ile kesişme noktalarının olması bir sınıflandırma yapmayı zorlaştırır.⁶ Bu yüzden gezi edebiyatının özel ve karışık bir janrı olduğu tespit edilir.⁷ Ortak bir tanım olarak, bir gezi kitabının bir gezinin sürecini bu geziyi yapan kişinin kendisi tarafından anlattığı kabul edilir⁸ yani seyahatname türü “otantik ve otobiyografik bir gezi tecrübesinin metin hale getirilmesi”⁹ anlamına gelir. Gezinin kendisi, o sırada yaşananlar ve bu gezide tecrübe edinenler anlatımın birer unsuru olmalıdır yoksa metin bu kategoriye ait sayılamaz.¹⁰ Bu türde genellikle diğer ülkeler ve milletler anlatılır, başka ve farklı olan aktarılır, bununla alakalı stereotip ve imajlar kullanılır. Gezi kitabının aktarma şekli, yazara ve onun sosyal statüsü, eğitim durumu, ön bilgileri, merak ettikleri, algı kabiliyeti gibi farklı faktörlere bağlıdır.¹¹ Yabancı ülkeler ve kültürlerin objektif tasvir yazarın

³ Jürgen Osterhammel, *Das 19. Jahrhundert*, [= Informationen zur Politischen Bildung; 315], Bonn: Bundeszentrale für Politische Bildung, 2012, s. 37 ve Löschnburg, *Von Reiselust und Reiseleid. Eine Kulturgeschichte*, Frankfurt am Main: Insel, 1977, s. 139 ve devamı.

⁴ Winfried Löschnburg, *Von Reiselust und Reiseleid*, s. 140 – 141. Buradaki Almanca ve İngilizce çeviriler makalenin yazarının kendisinin çevirisidir.

⁵ Carola Hilmes, “Türkeiberichte in den großen Reisesammlungen des 18. Jahrhunderts”, *Europa und die Türkei im 18. Jahrhundert / Europe and Turkey in the 18th Century*, ed. Barbara Schmidt-Haberkamp, Bonn: V&R unipress, 2011, s. 288 ve Barbara Korte, *Der englische Reisebericht. Von der Pilgerfahrt bis zur Postmoderne*, Darmstadt: WBG, 1996, s. 3–4 ve 21.

⁶ Wolfgang Neuber, “Zur Gattungspoetik des Reiseberichts, Skizze einer historischen Grundlegung im Horizont von Rhetorik und Topik”, *Der Reisebericht. Die Entwicklung einer Gattung in der deutschen Literatur*, ed. Peter J. Brenner, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1989, s. 53.

⁷ Manfred Fischer, *Nationale Images als Gegenstand Vergleichender Literaturgeschichte. Untersuchungen zur Entstehung der komparatistischen Imagologie*, [= Aachener Beiträge zur Komparatistik; 6], Bonn: Bouvier, 1981, s. 38.

⁸ Korte, *Der englische Reisebericht*, s. 1.

⁹ Korte, *Der englische Reisebericht*, s. 31.

¹⁰ Michael Harbsmeier, *Wilde Völkerkunde, Andere Welten in deutschen Reiseberichten der Frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main: Campus, 1994, s. 36 ve devamı.

¹¹ Peter J. Brenner, “Die Erfahrung der Fremde. Zur Entwicklung einer Wahrnehmungsform in der Geschichte des Reiseberichts”, *Der Reisebericht. Die Entwicklung einer Gattung in der deutschen Literatur*, ed. Peter J. Brenner, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1989, s. 27. İbrahim

sübjektif bakış açısından uzaklaştırılmadığı için bunun gibi faktörler yazılan metni büyük ölçüde etkiler.¹² Fakat artık gezi kitaplarının gerçeklik payı değil de gerçeklik ile metin tarafından belirtilmiş olan bağlantının bir tarafta ve içeriğinin yelpazesinin diğer tarafta olması söz konusudur.¹³

Yukarıda belirtilen tanımlama sorunsalı Türk edebiyatındaki seyahatnameler için de geçerlidir. Seyahatnameler modern tanımıyla gezi yazısı veya gezi kitabı olmak üzere, bir taraftan “çeşitli amaçlarla yapılan seyahatler dolayısıyla kaleme alınan eserlere verilen ortak isim”¹⁴ olarak nitelendirilirken diğer taraftan bazı tarihçiler açısından gezi edebiyatı türünün ayrı bir kategorisidir.¹⁵ Gökyay 1973 yılında yayınlanan makalesinde bu sorunu ele alır ve o zamanlar bile seyahatnamelerin edebiyat alanında yer alan diğer yazılar arasına koyulmasının “Seyahatname” adını taşıyan yapıtların çerçevesinin daraltıldığını vurgular. O, bu tür yazıların sınırlarının kesin ve net olmamalarından ötürü onları kategorize etmeyi bir kısıtlama olarak görür.¹⁶

Coşkun da seyahatname türündeki eserleri sınıflandırmanın oldukça zor olduğunu vurgular. Coşkun’un eleştirdiği nokta da yazarların farklı amaçlarla yazılarını ele almaları, dolayısıyla metinlerin içeriğe ve üsluba dair farklı özellikler taşımaları, o yüzden bunların tek bir kategoride ele alınamayacağı yönündedir.¹⁷ Kendisi, seyahatnameleri hatıraların bir alt kategorisi olarak görürken, Asiltürk ise seyahatnameleri hatıra ve günlük kitaplarından ayırt eden noktanın seyahatnamelerin yazarlarının kendi yaşadıklarını değil, gittikleri ülkelerin, insanların ve kültürlerin aktarılmasından kaynaklandığını iddia eder. Ayrıca seyahatnameler iki diğer yazı türünden, yazarın dönüşte kamuoyuna yabancı ülkedeki gezi esnasında yaptığı gözlemlerini aktarılmasıyla ayrılır.¹⁸ Dikkate alınması gereken diğer önemli bir nokta da başlığında “Seyahatname” adını taşıyan ama içeriğinde hiçbir seyahat sözkonusu olmayan yazıların da olmasıdır.¹⁹

Şirin’in de söylediği gibi, bir seyahatname içerdiği malzemelerden dolayı sadece edebiyata değil tarihe de önemli bir kaynak teşkil eder. Bundan başka seyahatnameyi “sadece edebiyatın bir şubesi” gibi görmenin bir sorun olduğunu ifade eder. Bkz: İbrahim Şirin, “Seyahatnamelerin Sosyal Bilimlerde Kullanım Değeri: Seyahatname Metodolojisi Geliştirmenin Zorunluğu”, *Türk Yurdu* 33, Sayı 310, Ankara 2013, s. 39.

¹² Hilmes, “Türkeiberichte in den großen Reisesammlungen des 18. Jahrhunderts”, s. 288.

¹³ Neuber, “Zur Gattungspoetik des Reiseberichts”, s. 52.

¹⁴ Hüseyin Yazıcı, “Seyahatnâme”, *TDVİA* 37, İstanbul 2009, s. 9.

¹⁵ Christoph Herzog ve Raoul Motika, “Orientalism Alla Turca: Late 19th / Early 20th Century Ottoman Voyages into the Muslim ‘Outback’, *Die Welt des Islam* 40, 2, Leiden 2000, s. 161.

¹⁶ Orhan Şaik Gökyay, “Türkçe’de Gezi Kitapları”, *Türk Dili – Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi*, Yıl 22, Cilt XXVII, Sayı 258, Ankara 1973, s. 457.

¹⁷ Menderes Coşkun, “Seyahatname ve sefaretnameler”, *Türk Edebiyatı Tarihi* 2, ed. Talât Sait Halman, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006, s. 327.

¹⁸ Bâki Asiltürk, “Osmanlı’nın Avrupayı Tanımasında Seyahatnâmelerin Rolü”, *Kubbealtı Akademik Mecmûası*, 27/1, İstanbul 1998, s. 25.

¹⁹ Daha detaylı bilgiler için bkz. Herzog ve Motika, “Orientalism Alla Turca”, s. 162 ve devamı. Bu gibi bir örnek için bkz. Hacer Topaktaş, *Sultan II. Abdülhamid ve Diplomasi, Hüseyin Kazım Bey’in*

19. Yüzyılda Avrupa'yı Anlatan Osmanlı Seyahatnameleri

19. Yüzyılda İmparatorluğun Batılılaşma ve modernleşme çabaları esnasında Osmanlı seyyahlarının sayısı gittikçe artmıştır. Seyyahların amacı Avrupa'yı tanımak ve Osmanlı toplumunu bilgilendirmektir.²⁰ Seyyahların arasında diplomatlar, padişahın emriyle gidenler, üniversite öğrencileri, eğitim için giden doktorlar ve mühendisler, subaylar, tüccarlar ve iş adamları da vardır. Osmanlı seyahatnamelerinin çoğu hükümet tarafından yurt dışına gönderilmiş olan devlet adamları tarafından kaleme alınmıştır.

19. yüzyılın ilk yarısında bir Osmanlı seyyahı Avrupa'yı ziyaret ederken en az altı ay süren yorucu bir seyahati göze almalıydı. 1830'lu yıllardan itibaren ise vapurlar ve demiryolları sayesinde İstanbul'dan Marsilya'ya beş-altı günde gidilebilirdi ve İstanbul'dan Paris'e aynı yüzyılın sonunda artık üç günde gidilebilir olmuştur.²¹ Seyahatin kolaylaşması ve ucuzlaşmasıyla beraber Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'ya yönelmesinden dolayı Avrupa hakkındaki seyahatnameler de artmıştır. Ulaşılmış olan seyahatnamelerin çoğu 19. yüzyıla aittir.²² Bu yüzyılda en çok gezilen yerlerin arasında Fransa, İtalya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yer almaktadır.²³ İngiltere de çok ziyaret edilen ülkelerin arasındadır.²⁴ Günümüzde bu seyahatnamelere duyulan ilgi hem Türkiye'de hem Türkiye dışında gittikçe artıyor.²⁵ Osmanlı kaynaklarına ulaşılması konusunda da son yıllarda bir ilerleme kaydedilmiştir. Özellikle 19'uncu yüzyıldaki kaynakların büyük kısmının orijinallerine ulaşmak mümkündür.²⁶ Avrupayı Osmanlı merceğinden inceleyen araştırmaların arasında Türkiye'de ve Türkiye dışında genel kapsamlı veya tek bir konuyu ele alan araştırmalar vardır.

Diplomatik Seyahatleri (1882-1887), İstanbul: Okur Kitaplığı, 2015.

²⁰ Asiltürk, "Osmanlı'nın Avrupayı Tanımasında Seyahatnâmelerin Rolü", s. 21.

²¹ Paul Dumont, "Western exoticism in the accounts of Ottoman travellers in Europe", *Stereotypes in Literatures and Cultures – International Reception Studies*, ed. Rahilya Geybullayeva ve Peter Orte, Frankfurt a. M.: Lang, 2010, s. 131.

²² Dumont, "Western exoticism in the accounts of Ottoman travellers in Europe", s. 131 ve devamı.

²³ Dumont, "Western exoticism in the accounts of Ottoman travellers in Europe", s. 130 ve devamı.

²⁴ Sinan Kunalalp, "Les Ottomans à la découverte de l'Europe: récits de voyageurs de la fin de l'Empire", *Voyageurs et diplomates ottomans*, [= Études Turques et Ottomanes. Documents de travail; 4], ed. François Georgeon, Paris: Institut d'études Turques, 1995, s. 56.

²⁵ Geniş kapsamlı bir bakış için Caspar Hillebrand'ın *A researchers' list and bibliography of Ottoman travel accounts to Europe* adlı listeye bakılabilir. Listede Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar Avrupa hakkında yazılan seyahatnameler ve onlarla ilgili araştırma ve incelemeler yer alır. Caspar Hillebrand, "A researchers' list and bibliography of Ottoman travel accounts to Europe (2nd edition)". Working Papers of the BMBF project "Europe from the outside – Formations of Middle Eastern views on Europe from inside Europe", 2, Bonn 2014. [Haziran 2013'de hazırlanmış ilk working paper'in genişletilmiş ve güncellenmiş versiyonu]. http://www.europava.uni-bonn.de/downloads/pdf/OttomanTravelAccountsToEurope_2ndEd_Sep14.pdf (03.07.2017).

²⁶ Kaynakların dijital ortama aktarılması ve internet üzerinden ulaşılması sağlanıyor.

Burada özellikle Asiltürk²⁷, Şirin²⁸, Unat²⁹, Korkut³⁰, Yerasimos³¹, Georgeon³², Beydilli³³, Aydın³⁴ ve Topaktaş³⁵ isimler önde gelir.

Mehmed Rauf'un *Seyâhatnâme-i Avrupa'sı*

19. yüzyılın ortasında İngiltere ve özellikle Londra'yı ve orada yer alan ilk uluslararası fuarı anlatan şu an bilinen iki seyahatname vardır.³⁶ Bunlar, yazarı bilinmeyen *Seyâhatnâme-i Londra*³⁷ ve Mehmed Rauf'un *Seyâhatnâme-i Avrupa'sı*dır. *Seyâhatnâme-i Londra*'nın yazarı, yazısında ismine ve kişiliğine dair hiçbir bilgi vermemeye gayret gösterir. Kendisi altı aya yakın Londra'da kalır. Bu süre boyunca gözlemlerini ve yaşadıklarını seyahatnamesinde okuruna aktarır. Seyahatnamesi kitap şeklinde basılmadan önce, bölüm bölüm *Cerîde-i Havâdis*³⁸ gazetesinde tefrika edilir. Yazar Londra'da yer alan fuar dışında İngiltere ve İngiltere halkının özelliklerini de tasvir eder.

²⁷ Asiltürk Osmanlı seyahatnamelerin içeriğini inceler (Bâki Asiltürk, *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa*, İstanbul: Kaknüs Yayınları 2000 ve aynı yazar "The image of Europe and Europeans in Ottoman-Turkish travel writing", *Venturing beyond borders: Reflections on genre, functions and boundaries in Middle Eastern travel writing*, [= İstanbuler Texte und Studien; 30], ed. Bekim Agai, Olcay Akyıldız ve Caspar Hillebrand, Würzburg: Ergon, 2013, s. 29–51) ve original metinlerin bibliografyasını temin ediyor (aynı yazar "Türk edebiyatında gezi kitapları bibliyografyası", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 2, İstanbul 2000, s. 209–240). Aynı yazarın yukarıda ismi geçen makalesine bakınız ("Osmanlı'nın Avrupa'yı tanımada seyahatnâmelerin rolü").

²⁸ Şirin araştırmasında kısa özetlerle seyahatnameler hakkında toplu bir bakış sunup seyahatnameleri kıyaslar. İbrahim Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Ankara: Lotus, 2009.

²⁹ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992.

³⁰ Avrupa hakkındaki sefaretnameler için bkz. Hasan Korkut, *Osmanlı Elçileri Gözü ile Avrupa*, İstanbul: Gökkuşbu, 2007 ve aynı yazar "Osmanlı Sefaretnâmeleri Hakkında Yapılan Araştırmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* ½, İstanbul 2003, s. 491–511.

³¹ Stéphane Yerasimos, "Explorateurs de la modernité. Les ambassadeurs ottomans en Europe", *Genèses* 35, Berlin 1999, s. 65–82.

³² François Georgeon (ed.), *Voyageurs et diplomates ottomans*, [= Études Turques et Ottomanes. Documents de travail; 4], Paris: Institut d'études Turques, 1995. Orada özellikle: Kuneralp, "Les Ottomans à la découverte de l'Europe" ve Frédéric Hitzel, "Sefâretnâme. Les ambassadeurs ottomans rendent compte de leurs séjours en Europe", s. 16–24.

³³ Kemal Beydilli, "Sefaret ve Sefaretnâme Hakkında Yeni Bir Değerlendirme", *Osmanlı Araştırmaları*, XXX, İstanbul 2007, s. 9–30.

³⁴ Mahir Aydın, "Livadya Sefâretleri ve Sefâretnâmeleri", *Belgeler*, XIV/18, Ankara 1992, s. 321–357.

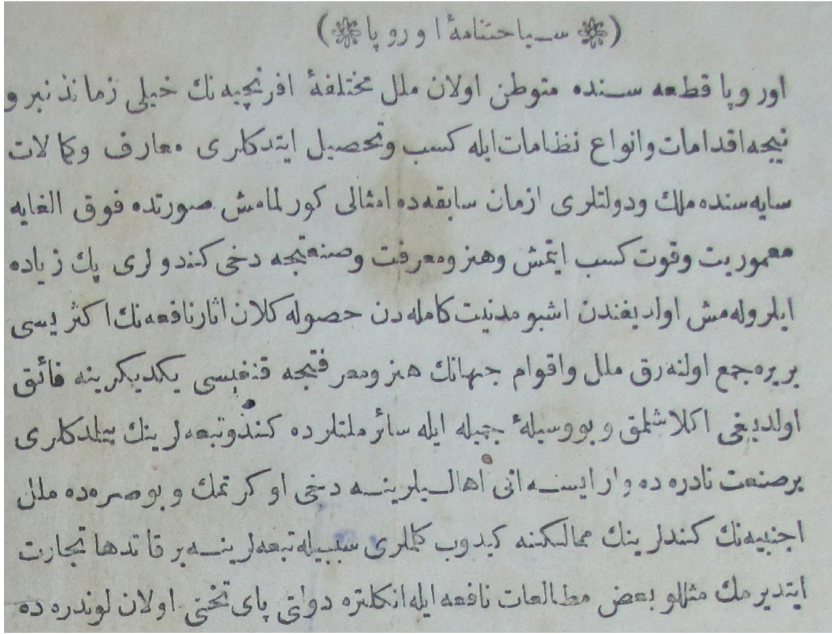
³⁵ Topaktaş, *Sultan II. Abdülhamid ve Diplomasi*.

³⁶ 18'inci yüzyılın sonlarındaki İngiltere ile ilgili eserler için, ilk ikamet elçilisi Yusuf Agah Efendi'nin *Havâdisnâme-i İngiltere* ile ilk elçilik sır katibi olan Mahmud Raif Efendi'nin "Journal du voyage de Mahmoud Raïf Efendi en Angleterre, écrit par luy même" adlı Fransızca eserine bakınız.

³⁷ Seyahatnamenin Almanca çevirisi ve incelemesi için buraya bkz. Veruschka Wagner, *Imagologie der Fremde. Das Englandbild eines osmanischen Reisenden Mitte des 19. Jahrhunderts*, [= Ottoman Studies / Osmanische Studien 003], Göttingen: V&R unipress, 2016.

³⁸ 1840 yılında kurulan bir haber gazetesinin ismi. Ayrıntılı bilgiler için bakınız Ziyad Ebbüziya, "Cerîde-i Havâdis", *TDVIA* 7, İstanbul 1993, s. 406 ve devamı ve Ahmet Hamdi Tanpınar: *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergah Yay., 2006, s. 141.

Resim 1.

Mehmed Rauf'un *Seyâhatnâme-i Avrupa'sınin* ilk sayfası.

Seyâhatnâme-i Londra iki kere günümüz Türkçesine transkribe edilmiş ve incelenmiştir.³⁹ Buna karşın Rauf'un seyahatnamesi bugüne kadar ayrıntılı bir şekilde incelenmemiştir.⁴⁰ *Seyâhatnâme-i Avrupa'nın* ne bir transliterasyonu ne de tüm metnin bir çevirisi vardır. Sadece Asiltürk, Avrupa'nın Osmanlı seyyahlarının gözünden tanımlamasındaki etkisini göstermek ve diğer seyahatnamelerle kıyaslamak için *Seyâhatnâme-i Avrupa'nın* bazı pasajlarını, Latin harflerine aktarmıştır.⁴¹ Toplamda elli sayfayı kapsayan kitabın tek bulunan nüshasının sekiz sayfası (41–48) eksiktir.⁴² Bu eksik olan sayfalar Mehmed Rauf'un İstanbul'a dönerken ziyaret ettiği Versay ve Viyana arasındaki kısımdır.

Kitabın ilk iki sayfasında Rauf, Londra'da ilk kez yer alan uluslararası serginin Osmanlı İmparatorluğu'nun katılımı için yapılan hazırlıklarını anlatır ve

³⁹ Fikret Turan, *Seyahatname-i Londra. Tanzimat Bürokratinin Modern Sanayi Toplumuna Bakışı. İnceleme, Çeviri, Çeviri Yazı*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2009 ve Erkan Serçe, *Bir Osmanlı Aydınının Londra Seyahatnamesi*, İstanbul: İstiklal Kitabevi, 2007.

⁴⁰ Eserin son bölümünde Wagner, yazarı bilinmeyen *Seyâhatnâme-i Londra* ve Mehmed Rauf'un *Seyâhatnâme-i Avrupası* arasında bir kıyaslama yaparak iki gezi kitabının ortak noktalarını inceler. Eserin sonunda ek olarak *Seyâhatnâme-i Avrupa'nın* giriş bölümü ve İngiltere ile ilgili kısmın Almanca çevirisi bulunur. Bu makalenin bazı noktaları bu tezin alıntısıdır. Bkz: Wagner: *Imagologie der Fremde*.

⁴¹ Asiltürk, *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa*, mesela s. 91 ve s. 207.

⁴² Burada bahsedilen nüsha Atatürk Kitaplığı'nda bulunuyor ve 914 MEH 914 MEH [t.y.] 1 numaralı sinyatür altında internet üzerinde ulaşılabilir.

kendisinden bahseder. Yazdıklarına göre 1851 yılındaki Avrupa gezisinden önce bir zamanlar Viyana'yı gezmek amacıyla da Avrupa'ya gittiğini ve o gezi sayesinde Avrupalıların düzeni ve medeniyeti ile ilgili yenilikleri öğrendiğini anlatır. Bu sefer, Avrupa'nın meşhur ülkelerinin birinde yeni bir dil öğrenmek veya *böyle bir seyahat sayesinde* oraların kültürel ve dikkate değer yerlerini *görmek istediğini bildirir*. Bu söyledikleri de daha çok bir turistin veya en azından görevi olmayan bir seyyahın istek ve amaçlarına benzer. Ancak kendisi Avrupa seyahatnamesinde anlattığına göre, *âmedî hulefâsından*⁴³ olduğunu ve Londra'da yer alan dünya ekspozisyonunda sergilenmek üzere Osmanlı İmparatorluğu tarafından gönderilen eşyalarla yüklü olan *Feyz-i bârî* adlı gemiyle yola çıktığını bildirir. Yine yazdıklarından Londra'da bulunduğu süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun büyükelçiliğinde [*sefâretâne-i alîye*] kaldığını öğreniriz. Ayrıca seyahatnamesinde, iki kez İngiltere Kraliçesi Victoria ile görüşmelerde bulunduğunu ve bu sayede şehir içinde bulunan sarayları da ziyaret ettiğini anlatır. Tüm bunlardan Rauf'un resmi bir heyetle İngiltere'ye gittiği anlaşılır. Şarşırtan bir nokta ise seyahatnamesinin ilk sayfalarında Padişah'ın izniyle ama aynı zamanda turist olarak bu geziye çıktığını ortaya koymasındır.

Rauf'un seyahatnamesi dışında kendisi hakkında diğer bir bilgiyi İbrahim Şirin'den öğreniriz. Bu da Rauf'un 1867 yılında Paris'deki uluslararası sergiye katılmış olduğudur.⁴⁴ Elimizdeki kaynaklara rağmen Rauf hakkında bu kadar sınırlı bilgiye sahip olmamız şaşırtıcıdır. Bunun sebebi büyük ihtimalle o dönemde aynı ismi taşıyan ve hemen hemen aynı zamanlarda yaşayan üç kişi daha olmasıdır. Bunlardan ilki Leskovikli Mehmed Rauf olarak bilinir. Bazılarının iddia ettikleri gibi, onun *Seyâhatnâme-i Avrupa'nın* yazarı olmadığı barizdir çünkü Leskovikli Mehmed Rauf 19. yüzyılın 70'li yıllarında doğmuş olmalıdır. Bunun sebebi *İttihâd ve Terakkî Cemiyeti*'nin kuruluşu zamanında kendisinin *mekteb-i mülkiye*'nin öğrencisi olmasıdır.⁴⁵ Diğer Mehmed Rauf, ünlü bir yazar ve gazetecidir, birçok roman (en çok bilinen romanı "Eylül" adını taşıyor) ve tiyatro gösterisi yazmıştır. 1875 yılından 1931 yılına kadar yaşamıştır. Sonuncusu, 1882 doğumlu bir şairdir ve İtalyan edebiyat tarihiyle ilgilenmiştir. Kendisini bir önceki Mehmed Rauf'tan ayırt etmek için ismini her zaman "M. Rauf" diye kısaltmıştır.⁴⁶

⁴³ Dışişleri Bakanlığı'nın kurulmasından önce dışişlerinden sorumlu olan *Re'îs ül-Küttâb*'in emrinin altında bulunan ve yazı işleriyle ilgilenen bir kişi. Bkz: Bernard Lewis, "Dîwân-i Humâyûn", *Encyclopaedia of Islam*, Second Edition. P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (eds.), Brill Online, 2015, http://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/diwan-i-humayun-COM_0171 (21.07.17).

⁴⁴ İbrahim Şirin, *Images of Europe in the Late Ottoman Empire and Early Turkish Republic*, unpublished Working Paper, Bonn 2013, FN 9.

⁴⁵ Bülent Demirbaş, "Önsöz", Leskovikli Mehmed Rauf, *İttihat ve Terakki Cemiyeti Muhteremesine İttihat ve Terakki ne idi?*, haz. Bülent Demirbaş, İstanbul: Arba, 1991.

⁴⁶ Oğuz Karakartal, "Türkiye'deki İlk İtalyan Edebiyatı Tarihi: Mehmet Rauf ve İtalyan Tarih-i Edebiyatı (1913) Üzerine", *Mediterráneo / Mediterraneo*, 4, İstanbul 2009, s. 74.

Seyahatnamesinin ilk yarısında Rauf, yola çıkışını ve İngiltere'ye gelene kadar gezdiği yerleri anlatır. Ondan sonraki on sayfada İngiltere'yi, kaldığı yirmi gün içerisinde orada gördüklerini ve yaşadıklarını, özellikle sergide bulunan ülkelerin sundukları eserleri anlatır. Bundan sonraki on dört sayfada İstanbul'a dönerken geçtiği ve gezdiği yerleri anlatır. Fakat on dört sayfasının sekiz sayfası eksik olduğundan bu bölümde anlattıklarını sadece tahmin edebiliriz. O, bir seyahatnameden beklenildiği gibi seyahatin gidiş ve dönüş kısımlarına oldukça yer ayırır. Rauf 1851 yılında yolculuğunu yapıp aynı yıl içerisinde "[n] acizane bir hatıra bırakmak için" [3]⁴⁷ seyahatnamesini kaleme alır. Rauf amacını kendi seyahatnamesini okuyan ve kendisinin gezdiği yerleri gezmeye ve oradaki gariplikleri görmeye fırsat bulanların, yola çıkmadan önce dünyadaki bu yerlerin ve ülkelerin düzenleri ve güzelliklerinin ne kadar farklı olabileceği hakkında fikir verebilmek olarak açıklar. [3]

Mehmed Rauf seyahatnamesinin başlangıç kısmında Avrupa'yı tanımlarken Avrupa'daki milletlerin *gösterdikleri çaba ve uğraştan dolayı ulaştıkları bilgi seviyesi* sayesinde ülkelerini ve devletlerini fevkalade bir duruma ve güce getirdiklerini bildirir. [2] Avrupa'yı anlatırken bazı yerlerde bir garipseme, ama genel olarak bir hayranlık söz konusudur. Londra'daki uluslararası sergi konusuna gelince; Avrupalıların, "hüner, marifet ve sanatta kendileri çok ilerledikleri için" muazzam eserler ortaya çıkardıklarını, bu son derece gelişmiş medeniyetten ortaya çıkan eserlerin de bir yerde toplanıp sergilendiğini anlatır. [2]⁴⁸ Paris'de 1798 ve 1849 yılları arasında on bir kere gerçekleştirilen ulusal sanayi sergilerinden esinlenerek İngiltere'de uluslararası bir sergi düzenleme düşüncesi uyanır.⁴⁹ 1851'de gerçekleştirilen serginin asıl ismi *The Great Exhibition of the Works of Industry of all Nations*'tır, ama *The First International World Fair* olarak tarihe geçmiştir. *Chrystal Palace*⁵⁰ diye adlandırılan Rauf'un ziyaret ettiği sergi için özellikle inşa edilen bina, 1700'den fazla, 94 devlet ve ülkeden gelen uluslararası katılımcıya yer sunmuştur.⁵¹ 86.000 metrekaarelik bir alanda hammadde, makinalar ve aletler, el işi ürünleri ve sanat eserleri kategorilerin-

⁴⁷ Köşeli parantezler içinde yazılı olan numaralar asıl metnin sayfalarını belirtir. Başka bir şekilde belirtilmediyse tırnak içerisindeki bilgiler asıl metnin alıntılardır ve ufak tefek değişiklikler dışında metinde geçen kelimeler ve kavramlarla yazılmıştır.

⁴⁸ İbrahim Şirin, Osmanlı tasavvurunda üç farklı Avrupa imgesinden bahseder ve üçüncü imgenin Avrupa'nın teknik ve bilimde Osmanlı'dan ileri olduğu şeklinde olduğunu açıklar. Makalesinde, uluslararası fuarların "üstün Avrupa fikrinin" ortaya çıkışındaki rolünü ele alır. Bkz. İbrahim Şirin, "Son Dönem Osmanlı Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Düşüncesinde Avrupa", *Türk Yurdu*, 334, 2015, s. 61.

⁴⁹ Winfried Kretschmer, *Geschichte der Weltausstellungen*, New York: Campus Verlag, 1999, s. 21.

⁵⁰ Saray ile ilgili bkz: Utz Haltern, *Die Londoner Weltausstellung von 1851. Ein Beitrag zur Geschichte der bürgerlich-industriellen Gesellschaft im 19. Jahrhundert*, Münster: Aschendorff, 1971, s. 343 ve Schivelbusch, *Geschichte der Eisenbahnreise*, s. 46.

⁵¹ Haltern, *Die Londoner Weltausstellung von 1851*, s. 168.

de sergi ürünleri yer almıştır.⁵² Osmanlı İmparatorluğu iki stand ile ("Turkey" ve "Egypt" olarak) sergiye katılmıştır.⁵³ 700 parçalık ürün (kumaşlar, halılar, cam ürünleri, el yapımı ürünleri, gıdalar, ...vs)⁵⁴ *Feyz-i bârî* adlı İngiltere'de yapılmış olan Osmanlı vapuru ile İstanbul'dan Southampton'a gönderilmiştir.⁵⁵ İmparatorluk, bir taraftan ülkenin tarım, endüstri ve zanaat alanlarındaki üretkenliğini ve verimliliğini göstermeyi, bununla beraber Padişah'ın ülkesinin gelişimi hususundaki çabalarını uluslararası alanda duyurmayı;⁵⁶ diğer taraftan da Osmanlı ve İngiltere arasında Tanzimat'tan beri gelişen dostluğun pekiştirilmesini hedeflemiştir.⁵⁷ Bu amaçla Osmanlı İmparatorluğu'nun temsilcisi olarak Ticaret Nazırı İsmail Paşa ile birlikte bir komisyon Londra'ya gönderilmiştir.⁵⁸ Mehmed Rauf dışında Kostaki Musurus Paşa, Celaeddin Paşa, eşya ve emtiadan sorumlu Nazım Bey ve Tercüme Odası'ndan Feridun Bey görevlendirilmiştir.⁵⁹

Vapur'un gecikmesi dolayısıyla 1 Mayıs 1851'deki serginin açılışına geç kalınmıştır. Bundan dolayı fuarda sergilenecek ürünler, serginin açılışına yetiştirilemeyip ilk resmi sergi kataloğunda yer alamamıştır.⁶⁰ Küçük bir alanda sergilenmelerine rağmen Osmanlı ürünleri büyük bir ilgi görmüştür.⁶¹

"Great Exhibition of the Works of Industry of all Nations" olarak adlandırılan türünün ilk örneği olan bu etkinlikten sonra yüzyılın sonuna kadar ortalama bir kaç yılda bir uluslararası sergiler düzenlenildi: 1851 Londra'da, 1853 New York'ta, 1855 Paris'te, 1862 yine Londra'da, 1867 tekrar Paris'te, 1873 Viyana'da, 1876 Philadelphia'da, 1878 ve 1889 Paris'te, 1893 Şikago'da ve 1900 yine Paris'te.⁶² "Büyük Fuar"dan bir sonraki 1853'te New York'da gerçekleştirilen uluslararası fuarda Osmanlılar sergi katılımcılarının arasında yer almamışlardır. Ancak iki yıl sonra Paris'te düzenlenen dünya fuarında Osmanlı Devleti tekrar yer alabilmiştir.⁶³ Osmanlı İmparatorluğu'nun katıldığı ilk ulus-

⁵² Kretschmer, *Geschichte der Weltausstellungen*, s. 32.

⁵³ Haltern, *Die Londoner Weltausstellung von 1851*, s. 209.

⁵⁴ Önsoy, ürünlerini detaylı bir şekilde *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii* adlı eserinde listeler. Rifat Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1988, s. 60 ve devamı.

⁵⁵ Haltern: *Die Londoner Weltausstellung von 1851*, s. 209 ve devamı.

⁵⁶ 24 Zu l-ka'da 1266 tarihli *Cerîde-i Havâdis* (1 Ekim 1850), No 501. Ayrıca bakınız Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, s. 59.

⁵⁷ Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii*, s. 59.

⁵⁸ Francesca Vanke, "Degrees of Otherness: The Ottoman Empire and China at the Great Exhibition of 1851", *Britain, the Empire, and the World at the Great Exhibition of 1851*, ed. Jeffrey A. Auerbach ve Peter H. Hoffenberg, Hampshire: Ashgate Publishing, 2008, s. 195.

⁵⁹ İbrahim Şirin, "Dünya Fuarları ve Osmanlı Modernleşmesi", *Journal of History Studies* 9/2. A Tribute to Prof. Dr. Ali Birinci, Ankara 2017, s. 194.

⁶⁰ Bir sonraki yayınlanan katalogta Osmanlı İmparatorluğu'na ayrı bir bölüm verildi. Bkz. Vanke "Degrees of Otherness", s. 197.

⁶¹ Salaheddin Bey, *La Turquie à l'Exposition Universelle de 1867*, Paris: Hachette, 1867, s. 13.

⁶² Haltern, *Die Londoner Weltausstellung von 1851*, giriş bölümü, s. 2.

⁶³ Semra Germaner, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Uluslararası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları", *Tarih ve Toplum: yeni yaklaşımlar* 95, İstanbul 1991, s. 34.

arası fuara nisbeten bu fuarda sergilenen ürünlerinin daha fazla olması büyük bir endüstriyel ilerlemenin işareti olarak görülmüştür, hatta devlet temsilcilerine madalyave ödüller dahi verilmiştir.⁶⁴ Sultan Abdülaziz'in saltanatı döneminde, Osmanlı Devleti 1863'de daha evvel katılmış olduğu uluslararası sergilerden esinlenerek milli sanayii hareketlendirmek amacıyla İstanbul'da *Sergi-i 'Umûmî-i Osmânî* ismiyle ulusal bir sergi düzenlenmiştir.⁶⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nun katıldığı en önemli sergi 1867'deki Paris Dünya Fuarı'dır. *Exposition universelle d'Art et d'Industri*'nin on bir milyon ziyaretçisinin arasında Sultan Abdülaziz de bulunmuştur.⁶⁶ Fuarda ürünlerini sergileyen 52.200 katılımcıdan yaklaşık beş bini Osmanlı Devleti'ne ait olmakla birlikte, Fransa ve İngiltere'den sonra üçüncü sırada yer almıştır.⁶⁷ Ardından Osmanlı Devleti, 1873'de Viyana Fuarı ve Fransız devriminin yüzüncü yıldönümü dolayısıyla gerçekleştirilen *Exposition universelle de Paris de 1889*'e de katılmıştır. Ayrıca Osmanlı için bir diğer önemli fuar da 1893'teki *Chicago World's Fair* ve türünün en başarılı örneği olarak bilinen 1900 yılındaki Paris Fuarı'dır.⁶⁸

Rauf'un kaleme aldığı seyahatnamesinin resmî bir havası vardır. Hem yazı üslubu hem kullandığı kavramlar hem de içerik olarak *Seyâhatnâme-i Londra*'dan çok farklı bir yazı olmuştur. Rauf'un kitabı daha yüzeysel yazılmıştır, burada kendisinin ne duyguları ne de fikirleri belirtilmiştir. Dolayısıyla kendi kişiliği arka planda kalmıştır. Kendisinden abidân, *bendegân*, 'abd-ı ahad ve *abd-ı 'âciz* gibi kul veya köle anlamını taşıyan kelimelerle bahsetmesi, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu ve Sultan'dan bahsettiği zaman kullandığı kavramlar onun hangi konumda olduğunu anlamamızı sağlar.

Rauf'un İngiltere'ye resmi bir heyetle gitmesine ve içeriğinin resmi bir rapora benzemesine rağmen, eseri yine de sefaretname kategorisine girmez.⁶⁹

⁶⁴ Salâheddin Bey: *La Turquie à l'Exposition Universelle*, s. 14.

⁶⁵ Yeşim Duygu Ergüney ve Nuran Kara Pilehvarian, "Ondokuzuncu Yüzyılda Dünya Fuarlarında Osmanlı Temsiliyeti", *Megaron* 10/2, İstanbul 2015, s. 229.

⁶⁶ Sultan Abdülaziz Avrupa seyahati için bkz. Nihat Karaer, *Paris, Londra, Viyana: Abdülaziz'in Avrupa seyahati*, Ankara: Phoenix, 2003; Cemal Kutay, *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1991; Judy-Ayşe Upton-Ward, "European-Ottoman relations in the nineteenth century: the visit of Sultan Abdülaziz to Europe", *The Great Ottoman-Turkish Civilisation* 1, ed. Kemal Çiçek, Ankara: Yeni Türkiye 2000, s. 458-468.

⁶⁷ Daha detaylı bilgiler için bakınız Salâheddin Bey: *La Turquie à l'Exposition Universelle*.

⁶⁸ Germaner, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Uluslararası Sergilere Katılımı", s. 38.

⁶⁹ Sefaretnameler ile ilgili yukarıda verilen isimler dışında genel olarak sefaretnameler için bkz. Nebi Bozkurt, "Sefâretnâme", *TDVİA* 36, İstanbul 2009, s. 288 ve Osmanlılar'daki sefaretnameler için bkz. Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara: TTK, 1992. Kemal Beydilli, "Sefâretnâme", *TDVİA* 36, İstanbul 2009, s. 289-294. İngiltere ile ilgili sefaretnameler için bkz. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Mahmud Raif Efendi As the Chief Secretary of Yusuf Agah Efendi, the first Permanent Ottoman Turkish Ambassador to London (1793-1797)", *OTAM*, 5, Ankara 1994, s. 385-434; aynı yazar: *The First Permanent Ottoman Embassy in Europe: The Embassy of Yusuf Agah Efendi to London (1793-1797)*, The Isis Press, İstanbul, 2010 (özellikle ilk bölüm) ve Vahdettin Engin, "Mahmud Raif Efendi Tarafından Kaleme Alınmış İngiltere Seyahati", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 135-162.

Örneğin Rauf, iki kere İngiltere Kraliçesi ile yapılan görüşmelerde bulunduğunu bildirir, fakat asıl görüşmeler ile ilgili hiçbir ayrıntıyı aktarmaz. Sefaretname veya diplomatik raporlar daha çok siyasi bilgiler taşır.⁷⁰ Bu sebeple Rauf, gezi kitabının başlığı olarak “seyâhatnâme” kavramını seçmiştir ve kitabı sefaretnameden çok bir seyahatnamenin özelliklerini taşır. Seyahatnemelere özel olan, sadece gidilen yerlerin değil aynı zamanda gidiş ve dönüşlerin de ayrıntılı bir şekilde anlatılması özelliğini burada görebiliriz. Bu tür kitaplar *Seyâhatnâme-i Avrupa*'da gördüğümüz gibi gezilecek yerler, oteller, restoranlar gibi turistik bilgilerin yanısıra gidilen ülkenin milletinin kültürünü ve davranışını da anlatırlar.

Rauf'un Seyahatinin Rotası

Seyâhatnâme-i Londra'nın da yazarı Mehmed Rauf ile aynı yılda İstanbul'dan yola çıkarak Avrupa'ya gitmiştir. Farklı yollardan gitmelerine rağmen ikisinin de hedefleri aynıdır: İngiltere ve özellikle Londra'daki sergi. Fakat Rauf'un tasvirleri sadece İngiltere'yi değil gezdiği Avrupa ülkelerinin hepsini ele alır.

Rauf, Londra'ya gitmek için İstanbul'dan doğru Malta'ya geçmiştir, ancak orada posta vapuruna denk gelemedikleri için on bir gün beklemek zorunda kalmıştır. Sonrasında gemiyle Napoli'ye doğru devam ederken yirmi saatlik bir yoldan sonra liman şehri olan Messina'yı birkaç saatliğine ziyaret etmiştir. Yine yirmi saatlik bir süreden sonra vapurla Napoli'ye varmıştır. Orada dört gün kaldıktan ve Pompeyi'yi de gezdikten sonra kara yoluyla Roma'ya ulaşmıştır. Terracina adında bir şehirde bir gece kalıp ertesi gün yoluna devam etmiştir. Yedi gün Roma'da kaldıktan sonra sahilde bulunan Civitavecchia adlı şehre geçip oradan Livorno'ya doğru Fransız bir ticaret gemisine binmiştir. Pisa, Firenze, Bolonya, Ferrara ve Padova şehirlerine de uğrayıp sonunda Venedik'e ulaşmıştır. Orada dört gün kaldıktan sonra kara yoluyla yolculuk yaparak Verona, Garda Gölü'nün sahilinde bulunan Peschiera del Garda ve Treviglio'yu geçip Milano'ya varmıştır. Orada üç gün durduktan sonra Como gölüne gitmiş, anlattıklarına göre orada bir gemi turuna katılmıştır. Como, İtalya'daki son durağı olup oradan İsviçre'ye geçmiş ve Chiasso ve Lugano şehirlerini ziyaret etmiştir. Oradan Alpleri geçip Luzern'i ziyaret etmiş, ardından bir gün Basel'de kalıp sınır üzerinden Strazburg'a geçmiştir. Buradan sonra Mainz ve Köln'ü ziyaret edip Belçika'dan geçmiş ve Fransa'ya geri dönmüştür. Sahilde bulunan Calais'den gemiyle İngiltere'de bulunan sahil şehri olan Dover'e devam etmiş ve Londra'ya kalan son yolu trenle almıştır. Rauf'un giderken kullandığı rotayı, Dumont 19. yüzyılda, yapılmış olan bir Avrupa turu için tipik rota olarak belirtiyor. O zamanın Avrupa turunun prototipi Dumont'na göre şöyle anlatabiliriz:

⁷⁰ Topaktaş, *Sultan II. Abdülhamid ve Diploması*, s. 10.

İstanbul'dan yola çıkarak Marsilya'ya geçilirdi. Oradan ya trenle Paris'e ya da İtalya'nın kuzeyine ve İsviçre'ye gidilirdi. Bundan sonra, birkaç gün Berlin'de kalınıp sonrasında ya Almanya turu yapılırdı veya Londra'ya geçilirdi. Normal bir güzergah Tuna nehrinde gezi gemisiyle Viyana ve Budapeşte'nin ziyaretini ön görürdü. 1883 yılında işletilmeye başlanmış olan Şark Ekspresi ile de İstanbul'a dönüş yapılırdı.⁷¹ Rauf'un İstanbul'a dönüşü hakkında mevcut az sayıdaki sayfadan İngiltere'yi ziyaret ettikten sonra tekrar Fransa'ya geçtiğini biliyoruz ve orada birkaç küçük şehir dışında Paris ve Versay'da uğradığını öğreniyoruz. Eksik sayfaların sonunda Viyana'dan çıkıp Tuna nehrinden Slovakya, Macaristan, Sırbistan ve Bulgaristan'ı geçerek memleketine dönmüştür.

Resim 2.

Rauf'un rotasını gösteren harita. İki soru işareti arasındaki bölüm, eksik sayfalardan dolayı belirsiz.

Rauf'un Gezdiği Yerler Hakkında Verdiği Bilgiler

Giderken Geçtiği Yerler

Yukarıda belirtildiği gibi Rauf, seyahatnamesinin ilk sayfalarında Avrupa'dan ve seyahat öncesi hazırlıklarından bahseder. İstanbul'dan çıkıp Boğazı ve günümüzde Yunan adaları olan adaları geçtikten sonra seyahatinin dördüncü günü İngiltere'nin hakimiyeti altında bulunan Malta'ya vardığını aktarır. Malta Kalesini, [4] Malta'da eski tarihlerde yüz yirmi altı kilise inşa edildiğini

⁷¹ Dumont: „Western exoticism in the accounts of Ottoman travellers in Europe”, s. 132.

ve Saint John adındaki kilisenin oranın en eski ve en büyük binası olduğunu anlatır. Napolyon'dan, eski krallar zamanında inşa edilmiş olan saraylardan, o zamanlardan kalan ve hâlâ mevcut olan bir silahhaneden ve bir kütüphaneden bahseder. Bunun dışında orada bulunan tersaneyi, hastaneyi ve fabrikaları anlatır. Yazlık yerlerindeki bahçelerin portakal, limon ve "Amerika'dan gelme mandalina denilen bir nevi meyve" ağaçlarıyla süslü olduğunu yazar. Malta'nın toplam nüfusunun yüz otuz bin olduğunu söyler ve "enli ve muntazam yollar yapılmış olduğundan, şehrin görünüşü[nün] pek yakışıklı" olduğu yazar. Sokakların ve binaların Malta taşından yapıldığını dile getirir. [5]

Messina'ya gelince Rauf, burada da sokakların geniş, bütün evlerin büyük ve şehrin güzel olduğundan bahseder. Kral Ferdinand zamanındaki savaşta oradaki evlerin zarar gördüklerini ve ahalinin bir kısmının kaçtığını, bir kısmının da öldüğü için nüfusun azaldığını ve yirmi beş bin olduğunu belirtir. Napoli'yi anlatırken şehrin arkasında bulunan büyüklü küçüklü güzel dağlardan ve şehrin içindeki çok sayıdaki geniş meydanlardan bahseder. [6] Oraları "Büyük ve gayet geniş bir sokağı vardır ki bir başından diğer tarafı görüldüğü halde yarım saat çeker" diye anlatır. [6/7] Sokakları genel olarak düz ve enli, çoğu binayı yeni olarak tarif eder. Şehrin bütün çevresinde bağlar ve bahçeler olduğunu söyler. Rauf, kendisini hayrete düşüren ve tarif etmesinin mümkün olmadığını söylediği yüz yıl önce yapılmış olan bir saraydan bahseder. Bu sarayın bir dağın tepesinde inşa edilmiş "mevkii gayet yüksekte olduğu halde yolları mühendisane yapılmış ve iki taraflarına muntazam ağaçlar dikilmiş" olduğunu anlatır, burası için "adeta düz yolda gidilir gibi görünür" der.

Rauf'a göre görülmeye layık başka bir yer, ismini vermediği güzel bir bahçe ve şehir dışında bulunan, trenle gidilen başka bir saraydır. Diğer saraya göre bu sarayın bahçesinin daha ufak ama muntazam olduğunu ve odaların bir tanesinin duvarının tek parça Saksonya porseleninden yapıldığını, bunun "nadir ve tuhaf" olduğunu anlatır. "Fevkalade bir bina" olarak nitelendirdiği başka eski ve büyük bir saray daha vardır. Onun duvarlarındaki atlas ve kadifelerden bahseder, iki tarafında meydanlar olduğunu ve bir taraftan denizi gördüğünü anlatır. [7] Saraylar dışında bir tiyatro, bir asker kışlası, bir hastane ve bir müzeyi sayar. Şehre bir üniversitenin yapılmakta olduğunu söyler. Bulunduğu yere iki saat uzaklıkta bir yanardağ gördüğünü ve bu dağın bir kere ateş saçtığında dağın aşağısında olan Pompei adında bir şehrin bütünüyle üzerini kapattığını ve ikiyüz yıl önce keşfedildiğini anlatır. [8] Görülmeye değer bir yer olduğu için trenle oraya gidip gezdiğini aktarır. Ayrıntılı bir şekilde Pompei'de gördüklerini, sonra Napoli'ye geri döndüp dördüncü gün Roma'ya devam ettiğini yazar. Bir gece Terracina adlı bir şehirde kaldıktan sonra, "bir başından diğer ucu aslen bir tarafa sapmayarak beş saat çıkar" ve iki tarafında ağaçlar dikilmiş olan, tarif edilemeyecek ve benzeri olmayan bir yoldan gittiğini, büyük bir köprüden ve birkaç şehirden geçtikten sonra yola çıktıkları günün ertesi günü Ro-

ma'ya varmış olduklarını aktarır. [9] Toplam nüfusu yedi milyon olan İtalya'nın da başkentinin çok büyük olduğunu vurgular. Eski Yunanların Roma'ya pek çok ilim ve bilim getirip o tarihlerde Roma'yı medeniyetin toplandığı bir yer haline getirdiklerini anlatır. Şehrin, ismini vermediği ama gezilmesi gereken bir binasının olduğunu, bir kiliseden ve "üstü açık gündüz tiyatrosu tarzında bir şey" olarak okuruna açıkladığı amfitiyatrosundan bahseder. Daha detayına girip buranın inşasını anlatır ve duvarının hiç kireç olmadığı halde taşlar üst üste koyularak "garip bir suretle yapılmış" olduğunu söyler. Okur burada, anfitiyatroda o zamanlar vahşi hayvanların birbiriyle güreştiklerini öğrenir. [10]

Rauf seyahatnamesinde bir sayfalık yer ayırdığı San Pietro Kilisesi'nin tam ölçütlerini verip "azim ve mükellef" bir bina olduğunu anlatır, içeriği tasvir eder ve çevresinde neler gördüğünü bildirir. Mesela direkler, heykeller ve bu işlerde kullanılan mermer taşından özellikle somakiden bahseder. Birkaç kere kilisenin ne kadar büyük olduğunu söyler ve her yerine ayrı ayrı bakıldığında büyüklüğünün aşırı olduğunu anlaşıldığını anlatır. Kilisenin yanındaki meydana bulunan fıskiyeleri ve bu meydanın ortasındaki direk taşı da anlatır. [11] Direklerin üstünde ve başka yerlerde de çok sayıda büyük heykeller bulunduğunu nakleder. Rivayetlere göre binanın inşası yüz yetmiş milyon kuruş tutmuş ve üç yüz senede bitirilmiştir diye bildirir. Bu kilisenin civarında "Vatikan dedikleri fevkalade bir saray" vardır ki, çok büyük salonlarında "istatü denilen mermerlerden yapılmış belki beş yüz bine yakın adet nadir ve büyük ve küçük insan ve hayvan" heykelleri vardır. İstanbul şehrinin kurucusu Kostantin isimli "İmparatorun kendisi ve pederi için yaptırdığı sandık misali iki büyük somaki kabir vardır." Hiçbir diyarda bunun gibi nefis bir müze olmadığı" ve bu müzenin "direkleri ve duvar ve merdivenleri çeşitli [12] somakiden pek görkemli yapılmıştır" diye yazıp anlatımını devam ettirir. Vatikan Sarayı'nın farklı dairelerinden ve bahçesinden de ayrıntılarıyla söz eder. Sarayın on bine yakın odası olduğunu bildirir ve "hatta işbu zikrolunan dairelerin her biri ancak birer gün zarfında gezilebildi" diye anlatımını bitirir.

Rauf, başka yerde, başka müzelerin ve Papa'nın iki bin odalık bir yazlığı olduğunu söyler. Sonra San Paolo Kilisesi'ne geçer ve diğer gezdiği kilise kadar sanatsal değilse de bunun da çok büyük ve yüksek, kısmen ahşaptan yapılmış bir bina olduğunu anlatır. Otuz beş yıl önce bir yangından dolayı zarar gören kilisenin tamirinin hâlâ devam ettiğini yazar. [13] Kısaca Roma'da bulunan iki tane okula değindikten sonra bir hisardan, meydanlardan, orada bulunan fıskiyelerden, havuzlardan, dikili taşlardan ve heykellerden bahseder. Son olarak Popolo Meydanını (Piazza del Popolo) okuruna anlatır. Buranın bir tarafında Napolyon'un yaptırdığı bir park ve [14] onun karşısında bir park daha olduğunu, yakınlarında iki tane kilise daha gördüğünü aktarır ve şehrin büyük kapısından bahseder. Meydanın "pek muntazam" [14], Roma ahalisinin iki yüz bine yakın ve kiliselerin sayısının yüz yirmi adet olduğunu yazarak toplam

altı buçuk sayfa süren Roma anlatımını bitirir. “Bu mahalde yedi gün ikamet olunduktan sonra gece [...] yolculara mahsus olan arabaya binilerek on saatte Akdeniz’de Roma’nın iskelesi olan Civitavecchia’ya gelinmiştir” [15] der ve buranın kendine mahsus küçük bir limana sahip olduğundan başka birşey aktarmaz. Yarım saat durduktan sonra Livorno’ya gitmek için bir Fransız tüccar gemisine binildiğini ve on iki saatlik bir deniz yolculuğu yaptıktan sonra deniz kenarında bulunan, bir kalesi olan ve bir ticaret şehri olan Livorno’ya varıldığını anlatır. Gelip giden gemilerin yükünü kolay indirebilmek için “bazı sokaklarının aralarına kanal suretiyle deniz içeri alınmış” olduğunu anlatır. İki güzel meydanı ve binalarının çoğu güzel ve hoş olan şehrin nüfusunu seksen bin olarak bildirir. Burada birkaç saat dinlendikten sonra trenle Pisa şehrine varır. Pisa şehrinde altı yüz sene evvel eski yüksek bir kilisenin ve onun yanında kilise tarzında kubbeli bir binanın daha olduğunu, onların yakınlarında “eğri ve yüksek ve acayip bir kule” bulunduğunu yazar. Rauf’un anlattıklarına göre, Avrupalılar bu eski ve nadir yerleri merak edip “nice uzak mahallerden yalnız bunları görmek arzusuyla buraya gelip giderler”. Rauf, Pisa’da trene binip iki saat içerisinde bir sonraki durak olan [16] Firenze’ye ulaşır. Pisa’yı anlatırken bahsettiği Arma⁷² nehri Firenze’den de geçer ve bu sebepten dolayı şehirde sağlam köprülerin bulunduğunu anlatır. Bunların dışında bir iki meydan, üzerinde bir kule bulunan bir kilise ve nehrin kenarında yürüyüş yapılabilecek bir ağaçlıktan bahseder. Orada bulunan sarayın yirmi beş odasının bir tanesinde meşhur Raffael’in ve başka ressamaların değerli resimleri ve mozaik eserleri olduğunu anlatır, “herkes gidip bunları seyreder” diye yazar. [17] Bu şehrin nüfusunu seksen beş bin olarak bildirir ve iki gün kaldıktan sonra Bolonya’ya doğru yola çıktığını aktarır. Bolonya’da iki tane kule bulunduğunu, birisinin uzun diğerinin ise Pisa Kulesi gibi eğri olduğunu anlatır. Bir saat uzaklıkta, dağın tepesinde bir kilise olduğunu, şehirden oraya kadar giden yolun iki tarafının direkli olduğunu aktarır. [18] Altı saatlik bir yoldan sonra gece Ferrare’de kaldığını, ertesi gün on bir saatlik uzaklıkta olan ve Avusturya Devletinin idaresindeki Padova’ya varıldığını yazar. Buranın da eski bir şehir olduğunu ve içinde “hiç dünyada eşi olmamak üzere pek büyük ve meşhur bir kahve dükkanı” olduğunu bildirir. Bunlardan başka şehrin çevresinde hoş saraylar bulunduğunu ekler. Burada bir saat kaldıktan sonra, bir saat süren tren yolculuğun ardından Venedik’e varmıştır.

Rauf, Venedik’e ulaşabilmek için trenle denizin üzerinden uzunluğu “tahminen iki bin beş yüz arşın” ve geçmesi “sekiz dakika” süren bir taş köprünün üzerinden gidilmesi gerektiğini bildirir. Venedik’i dünyada benzeri olmayan garip bir şehir olarak nitelendirir. Şehir deniz üzerinde birbirine çok yakın “küçük küçük yataklık odaların üzerine bina olunup” sokakların çoğu su olarak “evlerin odaların üstünde ve ekserisi dahi kenarlarında kazık üzerine inşa olunmuş”

⁷² Rauf’un bir kaç yerde Arma (ارمه) olarak yazdığı nehrin gerçek ismi Arno’dur.

olarak tanımlar. Bir sokaktan diğer sokağa geçilmesi için çoğu yerde köprülerin olduğunu yazar. Şehrin bir meydanından ve meydanın etrafında üç adet saraydan bahseder. Meydanın bir tarafında eski tarihlerde inşa edilmiş bir kale ve kilise olduğunu ve etrafının bu büyük ve düzenli binalarla çevrili olmasından dolayı bu meydanın “üstü açık bir salon gibi görünür” olduğunu anlatır. [19] Etrafındaki doksan adet gaz kandiliyle dükkanların içinde ve dış kapılarının üzerindeki lambalarla, “meydanın her yeri bayağı gündüz gibi aydınlık” olduğundan söz eder. Akşamları ve geceleri insanların çoğunun oraya gidip gezdiğini ve müzikler de çalındığı için “adeta geceleri meydanda balo var gibi görünür” olduğunu söyler. Rauf bir kiliseyi ve eski bir sarayı daha anlatır. Seyahatnamesinin başka bir kısmında da bahsettiği gibi Napolyon’un burayı istila ettiği sırada birçok eserin alınıp Paris’e götürüldüğünün ve sonra da bazılarının geri getirildiğinin beyan edildiğini aktarır. Venedik’in nüfusunun yüz elli bine yakın olduğunu belirtir. Dördüncü gün yola çıkıp üç buçuk saatte büyük ve güzel bir şehir olarak tanıttığı Verona’ya vardığını anlatır.⁷³ Şehrin yakınında sağlam bir kale bulunduğunu, birkaç yıl önce Sardinya Kralı Şarl Albert Venedik’i işgal ettiğinde, Avusturyalıların kaleye sığındıklarını ve adı geçen Kral’ın burayı istila edemediğini anlatır. [20] Burada iki üç saat durduktan sonra Avusturyalıların bir kalesi olan ve Garda Gölü’nün sahilinde bulunan Peschiera (del Garda)’ya geçerek on sekiz saatte Treviglio’ya varıldığını öğreniriz. Sonrasında bir saat süren bir tren yolculuğunun ardından Milano’ya geldiğini bildirir.

Milano, Rauf’un anlattıklarına göre “sokakları çakıl taşlarıyla döşenmiş ve araba tekerleklerinin geçeceği yerler mermerler ile yapılmış” büyük bir şehirdir. Sokakların çoğunun geniş ve dosdoğru; “üzeri camlı uzun bir güzel çarşısı”⁷⁴ olduğunu bildirir. Kestane ve çınar ağaçlarıyla çevrili şehrin dört tarafında benzeri olmayan güzel bir yol gördüğünü anlatır Rauf. Napolyon’un buraları aldığı zaman Milano’dan başlayan İsviçre’nin içinden geçip Paris’e kadar uzanan yeni bir yol ve yolun başına büyük bir kapı yaptırdığını aktarır. Barış kemeri (Arco della Pace) olarak adlandırılan kapının üç kemer sekiz direk üzerine komple mermerden yapıldığını bildirir. [21] Rauf, kemerin üstündeki heykelleri ve duvarlarında bulunan kabartmaları da detaylı bir şekilde anlatır. Aynı şekilde şehir dışında bulunan ve Napolyon’un inşa ettirtmiş olduğu anfityatrosundan da bahseder. Burada büyük bir meydanın etrafında beş altı arşın yüksekliğinde bir duvar, duvarın iç tarafından aşağısına kadar setler, “İmparator’a mahsus önü sumaki direkli odalar ve önünde taş merdivenler” olduğunu yazar. Ortası büyük bir çayırılık olup orada tiyatro ve oyunlar oynandığını, istenildiği zaman içine özellikle yapılmış su yollarından sular akıtıldığını ve kayıklarla yarış yapıldığını aktarır. Şehrin ortasında Duomu Kilisesi’nin (Duomo di Milano) bulundu-

⁷³ Asıl metinde bir yazılım hatası söz konusudur ki burada ورونه yerine دردنه yazılmıştır.

⁷⁴ 19’uncu yüzyılda cam ve demir gibi yeni materyaller kullanılmıştır. Bkz. Schivelbusch, *Geschichte der Eisenbahnreise*, s. 45.

ğunu ve “üzerine nice resimler” oyulduğunu yazar. Ayrıca üstünde mermerden oymalı iki yüze kadar ufak kuleler, fevkalade büstler ve “pencerlerinde dahi bir nevi renkli ve resimli tuhaf camlar” olduğunu anlatır. Scala Tiyatrosu'nun (Teatro alla Scala) büyük bir bina olup içerisine dört bin kişi girebildiğini, yüz doksan iki adet locası olduğunu ve böylece Napoli Tiyatrosu'ndan sonra dünyada ikinci büyük tiyatro olduğunu bildirir.

Rauf, burada üç gün kaldıktan sonra trene binip Lago di Como adındaki gölü görmek arzusuyla yoluna devam edip iki buçuk saatte gölün kıyısında bulunan Como şehrine gittiğini yazar. Orada vapura binip gölün başka bir kenarında bulunan bir köye çıktığını, köyün civarında bulunan “dağların altı delinip yollar açılmış” [22] ve “kayalıktan ibaret dört beş adet büyük dağlarda nice akçe sarfiyle kemer gibi açılmış olan garip mağara misilli yollar görülmüş” olduğunu anlatır. Rauf, kendisi buradan Viyana'ya gitmemesine rağmen bu yollardan on altı saatte Milano'dan Viyana'ya kadar gidilebildiği anlatır. Como Gölü'nün güzel bir yer olduğunu, etrafında yüksek dağlar, güzel körfez ve burunlar olduğunu bildirir. İsviçre sınırında bulunan Chiasso'ya, oradan da yine bir gölün yanında bulunan Lugano'dan, başka kasabalar, şehirler ve dağlardan daha geçtiğini yazar. “Dağların kenarlarına mahsusen yüksek sedleriyle döne döne [23] yollar yapılmış olduğundan adeta düz yerde gidilir gibi arabalar ile” birçok dağın tepesine rahatlıkla çıkıldığını anlatır. Dağlardaki karların erimemiş, bundan dolayı yollar kapalı olduğundan “üzerleri açık küçük el arabası şeklinde beygirli [bârgîrli] bir nevi mahsus kızaklar getirilip sair refikamız ve beraber olan yolcularıyla ikişer ikişer zikir olunan kızaklara binilerek dağın yukarısına doğru çıkılmaya” başladığını anlatır. [24] Luzern'e doğru giderken “şeytan köprüsü”⁷⁵ dedikleri pek yüksek acayip bir köprüden”, başka pek çok köprüden ve tünelden geçtiklerini bildirir. Bir gölün kıyısında bulunan Luzern'de bir gece kaldıktan sonra ertesi gün bir vapura bindiğini söyler. Kıyıda köyleri “tuhaf”, dağların tepelerindeki evlerin ve bağların “şekillerini acayip” [*acaib ül-heyet*] olarak nitelendirir. İki buçuk saat süren gemi turundan sonra bir arabaya binilip sekiz saat zarfında nüfusu yirmi yedi bin olan Basel'a gittiğini anlatır. Rauf, İsviçre'nin toplam nüfusunun dört milyon olduğunu bildirir.

Rauf, burada bir gün dinlendikten sonra trenle bir saat içinde İsviçre'den çıkarak Fransa sınırlarına ulaştığını Strazburg şehrine vardığını yazar. Oradaki kilisenin kulesinin (Strazburg Notre Dame Katredalin Kulesi), “âlemdeki binaların en yükseği olmak üzere boylu ve eski bir kilise kulesi” olduğunu anlatır.⁷⁶ [25] Köln'e gitmek üzere Mainz'ta (?) bir gece kalıp ertesi gün yola devam ettiğini ve Ren Nehri'nin İsviçre'den çıkıp Felemenk'ten denize ulaştığını bildirir. “İki tarafında [*cânibinde*] Fransa, Bavyera, Prusya devletlerinin ve Cermanya dükalıklarının parça parça arazileri olarak birbirine pek yakın [*garîb*] olmak üzere

⁷⁵ Yani asıl adı “Teufelsbrücke” olarak geçerlidir.

⁷⁶ 19'uncu yüzyılda Avrupa çapında o tarihte en yüksek bina sayılır.

etrafında gayetle memur ve cedit şehir, kasaba ve köyler [*karyeler*]” olduğunu söyler, bunların yanında çoğu hükümdarın “güzel sarayları ve eski günlerden [*ayyâm-ı sâlifeden*] kalma eski [*atîk*] ve cedit kaleler” olduğunu aktarır. Birçok yerin “kenarlarında dahi muntazam sedler ve yollar” yapıldığını anlatır. “Çok yeri tarla ve ağaçlık olup bazı tarafları dahi dağlık ise de sedler ile dağların üzerlerine dahi bağlar yapılmış olmakla hatta Avrupaca meşhur olan sarayların bazısı buranın mahsulü” olduğunu bildirir. Köln’de beş altı saat dinlendikten sonra trene binip Belçika ve Fransa’da bulunan bazı büyük şehirlerden ve sağlam kalelerden geçilerek on saat uzaklıkta deniz kenarında bulunan Fransa hükümetine bağlı Calais adındaki şehre vardığını bildirir.

Londra’nın Anlatımı

Rauf, İngiltere vapurlarının birine binip Calais’nin hemen karşısında İngiltere’de bulunan Dover şehrine gidip bir gece orada kaldığını yazar. Sabah yine trene binip Londra’ya doğru hareket ettiğini, orada Padişah sayesinde Osmanlı elçiliğinde ikamet ettiğini öğreniyoruz. [26] Rauf’a göre Londra *bilâd-ı selâsenin*⁷⁷ (yani İstanbul’un üç eski semti olan Galata, Eyüp ve Üsküdar’a verilen isim)⁷⁸ iki kat büyüklüğünde bir şehirdir. Londra’nın bütün sokaklarını “düz”, “fevkalade geniş ve uzun” olarak nitelendirir, “hatta birkaç sokağın boyu iki üç saat” *çektüğünü* tasvir eder. *Şehrin içinde ve dışındaki köylerde ve kasabalarda neredeyse hiç eğri sokak olmadığını, evler birbirine bitişik, hepsinin aynı yükseklikte ve duvarları bir olmasından dolayı tek bir bina imiş gibi göründüklerini* anlatır. Bunların dikkatle bakıldığında “başka başka haneler olduğu” anlaşılır der. Avrupa’nın diğer yerlerinde olduğu gibi burada da birkaç aile bir evde oturmayıp her ailenin ayrı ayrı evlerde oturduğunu, bundan dolayı evlerin çok büyük olmayıp bahçelerinin de küçük, *üç katlı ufak evler* olduğunu yazar. Evlerin, sokakların ve meydanlarının temiz olmasına *özellikle dikkat edildiğini*, bu kadar büyük olmasına rağmen şehrin kalıba dökmüş gibi olan düzeninin Rauf’u şaşırttığını öğreniyoruz.

Londra ile ilgili Rauf’un değindiği bir başka konu da Londra’nın havasıdır. Bununla ilgili havanın zaten rutubetli olduğunu, bunca fabrikanın yanı sıra insanların evlerindeki odalarında da kömür yakarak iyice fenalaştığını anlatır. Yazın o kadar kötü olmasa da [27] “rivayet olduğuna göre kış vakitlerinde şehri duman basıp sokaklardaki gaz [lamba]lar[ının] gündüzleri yakıldığı halde gezen adamlar bayağı birbirlerini” göremediklerini anlatır. Hatta durum o kadar vahimdir ki evlerin boyalarının sürekli karardığını, boyalarını yenilemek istemeyenlerin evlerini boyamadıklarından tuğlaların meydanda olduğunu ve kısa sürede onların da siyaha döndüğünü söyler. Kış zamanlarında havanın

⁷⁷ Asıl metnin bu cümlesinde bir yazım hatası söz konusudur ki بلاد ثلاثة yerine بلاد ثلاثة yazılmıştır.

⁷⁸ Bkz. Mehmet İpşirli, “Bilâd-ı Selâse”, *TDVİA* 6, İstanbul 1992, s. 151–152.

kötüleşmesinden dolayı kibar insanların köylere gidip yazın şehre döndükleri için Avrupa'nın diğer şehirlerinde kışın yapılan balo vb. eğlencelerin burada yazın yapıldığını anlatır. Rauf, Londra'da "park" dedikleri ve mahsusen yapılmış çiçekli ve ağaçlı yeşil alanlardan da özellikle bahseder. Bazı parklarda geceleri ışıklar yakıldığından insanların orada gezdiklerini yazar. Londra'nın ortasından Thames Nehri'nin geçtiğini, üstünde sayısız küçük vapurların gidip geldiğini ve "daima halkı istedikleri mahallere" götürdüklerini bildirir.

Rauf seyahatnamesinde ticaret konusunda İngilizlerin üstün olmalarından bahseder ve her gün sayısız ticaret gemisinin Londra'ya geldiğini anlatır. Nehir kenarındaki büyük havuzların gemilerden yük indirilmesini kolaylaştırdığını ve malların gümrükten kaçırılmasını engellediğini bildirir. Her havuzun etrafında [28] büyük mağazalar ve binalar olduğunu, yurtdışından gelen şarapları gümrükten geçirinceye kadar depolamak için her havuzun kenarında mahzenler bulunduğunu anlatır. "Ve İngilizler suyu bile şarap karıştırmaksızın içmediklerinden Londra'ya o[l] kadar şarap gelir ki" bunlar mahsenselere sığmadığı için limanların kenarına da bırakıldır der. Rauf nehrin üzerindeki demirden ve taştan yapılmış büyük ve sağlam köprüleri de anlatır. Özellikle "Tunnel" dedikleri suyun altından geçen, bir tarafında dükkanlar diğer tarafında gaz lambaları ile ışıklandırılmış bir yolun olduğunu yazar. Londra'nın etrafında çok büyük fabrikalar olduğundan bahsedip şehirde bulunan bira fabrikasını anlatmaya geçer. "Şehrin dahilinde olan bira fabrikası[nın] fevkalade bir şey olup" bir kasaba büyüklüğünde olduğunu söyler. Arpanın kaynatılması için büyük bakırdan "havuz gibi kazanlar", bir sürü büyük ve küçük fiçiler olduğunu anlatır. İçinde on beş kadar meyhane bulunduğunu, her birine üç yüz on beş bin kupa bira konulduğunu ve her gün bin çuvaldan fazla arpa sarf olunduğunu bildirir.

Rauf Londra Müzesi'ne de değinerek oranın da mükemmel olduğunu, karıncadan file kadar dünyada bulunan [29] hayvanların iskeletlerinin, denizden ve karadan çıkan taşların, Mısır'da Koptlar zamanında yapılmış olan büstlerin ve bir takım eskiden yapılmış bir takım ufak tefek şeylerin ayrı ayrı odalara konularak sergilendiğini yazar. Rauf'a göre Londra'da görülmesi gereken şeylerden birisi de bir çeşit panoramadır ki üzerinde kubbesi olan küçük bir binanın içindeki yuvarlak bir salonun ortasındaki bir merdivenden çıkılıp etrafında hiçbir cam veya benzeri bir şeyin olmamasına rağmen Paris şehrinin gece halinin resmi görüldüğünü anlatır.⁷⁹ Rauf burayı çok beğenip ayrıntılı bir şekilde anlatır, [30] bu panoramada gündüzleri Londra şehrinin resminin gösterildiğini bildirir. Havanın dumanlı olmasından dolayı yüksek yerlerden

⁷⁹ Panoramalar, 19'uncu yüzyılda popüler bir eğlence olarak 360 dereceli resimlerdir. Londra ve Paris gibi büyük şehirlerde bulunan bu tür panorama resimlerine, yuvarlak olan bir odanın ortasından bakılırdı. Rauf burada büyük ihtimal "Mr. Wyld's Model of the Earth" veya "Wyld's Great Globe" adıyla bilinen panoramadan bahseder. Londra'da yer alan dünya sergisi çerçevesinde turistleri çekmek için yapılmıştır. Bkz. Haltern, *Die Londoner Weltausstellung von 1851*, s. 173.

bile şehri tamamıyla görmek mümkün olmadığından aslında bu panoramayla Londra'nın büyüklüğünün anlaşılabilirliğini anlatır. Bu resimlerin bitirilmesinin onaltı yıl sürdüğünü söyler. Başka bir tarafta İsviçre'yi taklit ederek dağlar yapıldığını, dağların üzerinde sular aktığını ve buna benzer başka bir iki şeyi daha aktarır. Kraliçe'nin şehir dışında bulunan Windsor Sarayı'nı ve buranın etrafındaki ormanları, çayırıkları, büyük bir gölü ve her iki tarafı ağaçlarla süslü yoluyla güzel ve ferahlatan bir yer olduğunu yazar. [31] Kraliçe ile iki kez buluşmaları münasebetiyle şehir içindeki iki sarayını da görme fırsatı olduğunu ama buraların İtalya'daki özellikle Napoli'deki saraylara göre hayret verici yerler olmadığını belirtir. Londra'nın nüfusu iki milyon üç yüz altmış bine ulaşmasına rağmen İngilizlerin sakin ve terbiyeli bir halk olduğu için bu kadar insanı sadece on ve on iki bin arasında polisin kontrol ettiğini yazar. Bunu da Rauf'un dediklerine göre tarif olunmaz bir kolaylık ve güzellikle yaparlar. İngilizlerin işte de gayret ve marifet gösterdikleri için aralarında "aşırı zengin adamlar" bulunduğunu anlatır. Millet Bankası'nın dokuz milyon kise⁸⁰ sermayesi olduğunu ve sürekli para basıldığını bildirir. Yukarıda da söylediği gibi Londra'nın ticaretinin ve kullanılan gemilerin sayısının akıl almayacak derecede fazla olduğunu ve ticarete kullanılan gemilerin sayılmayacak kadar çok olduğunu bildirir. Sadece kömür taşıyan gemilerin sayısının bile dörtbine ulaştığını anlatır. [32] "Vapur aletleri yapılan birkaç fabrika" gördüğünü de yazar. İngiltere'nin yalnız Avrupa kıtasındaki nüfusunun yirmi yedi milyon olduğunu bildirir.

Rauf, *ekspozisyon* denilen serginin yerini tarif ederken sergi alanının Hyde Park denilen şehrin içinde bir alanda yer aldığını, komple demir ve camdan ibaret olan binanın uzunluğunun bin sekiz yüz elli ve genişliği dört yüz kadem olduğunu ve aynı anda kırk bine kadar kişinin buraya girebildiğini bildirir. İki tane büyük ağacın kesilmeyip binanın içine alınmış ve ortasında "gayetle yüksek billurdan bir nefis fiskiye yapılmış" olduğunu anlatır. "Zeminin üzerinde kenarları demir parmaklıklı olarak bir kat daha" olduğunu, bu katta da her yerden gelmiş olan taş ve demirden çok büyük büstler ve yapılar sergilendiğini bildirir. Beş kıtada mevcut olan millet ve devletlerden gelen doğal ve yapay, büyük ve küçük, hasis ve nefis her ne kadar ürün var ise [33] oraya getirilip sergilendiğini söyler. Bu ürünleri "âlemde görülmeyen ve belki hayal ve hatıra gelmeyen" yenilikler olarak tarif eder. Burada toplanmış olan bütün eserlerin ayrı ayrı anlatmasının insanlar tarafından kavranamayacağını, o yüzden sadece bazı nadir şeyleri tarif ettiğini yazar. Örneğin Hintlilerin fuara gönderdikleri, Kraliçe'ye hediye olarak verilen, "Küh-i Nür denilen yüz seksen küsur karat pırlanta[nın] ve kırk elli karat büyüklüğünde diğer iki adet pırlanta ile beraber yıldızlı demir bir kafesin içinde olarak ekspozisyonda" sergilendiğini bildirir.

⁸⁰ Kese'nin asıl yazılışı Kise/kise 500 gürüş değerinde o dönemin para birimidir. Karl Steuerwald: "kese", *Türkisch-Deutsches Wörterbuch/ Türkçe-Almanca Sözlük, Istanbul: Harrassowitz, 1998, S. 518.*

“İspanya Kraliçesi'nin dahi geçenlerde yapıp mahsusen götürmüş olduğu fevkalade mücevher çiçekler ve gerdanlık ve bilezikler”in de başka bir yerde bir kafes içinde ziyaretçiye sunulduğunu anlatır. Bunun dışında tarif ettiği diğer mücevherlerden başka “İngiltereliler tarafından büyük avize ve şamdan ve sofraya takımı gibi fevkalade nice billurlar görülmüş” olduğunu söyler. Yalnızca İngiltere tarafından [34] sergide sunulan binden fazla makina olduğunu, her birinin şekli farklı olmak üzere bunların sürekli çalıştığını ve birşeyler ürettiğini, makinaların yanlarında da modellerinin bulunduğunu ve bunların da hareket ettiklerini anlatır. Fransızların gönderdikleri eşyalar arasında porselenden yapılmış, resimli, fevkalade büyük saksıların, Gobelin'den⁸¹ gayet kıymetli halıların, değişik ağaç türlerinden yapılmış sandalye, kanepeler, dolap, masa gibi eşyaların dikkat çekici hünerli ürünler olduğunu vurgular. Avusturyalılardan büstler ve çok “büyük cevizden türlü oymalarla aşırı hünerli ve zarif bir yataklık” gördüğünü, bu yataklık çok güzel olduğu için sonradan bir Lord'un onu altı yüz kiseye aldığını söyler. Rusya'nın gönderdiği eşyalar arasında “malakit denilen kıymetli yeşil bir nevi güzel ve nadir taştan yapılmış büyük bir kupa ile iki ayna çerçevesi” bulunduğunu aktarır. Kısaca bu dünya sergisinin [35] benzeri olmayan ve tarif olunamaz bir yer olduğunu bildirir. Binanın inşası için seksen bin lira harcadığını, başta girenlerden ikişer lira alınıp zaman ilerledikçe bir Şilin yani beş buçuk lira alındığını, sergi kapandığında atmış bin küsur kise arttığını yazar. Açılış günü otuz bin, sonraları her gün kırk ila altmış bin kişinin sergiyi ziyaret ettiğini ve her gün beş ile altıyüz kise alındığının tespit edildiğini bildirir. Bir sürü yerden, özellikle Fransa ve Almanya'dan insanların özel şirketlerle Londra'ya sergi için geldiklerini anlatır. Her şeyin çok pahalı olmasından dolayı yabancılar için buradan uzun süre kalmanın zor olduğunu, gelenlerin kısa süre kalıp geri döndüklerini ve o sırada yeni ziyaretçilerin geldiğini bildirir. Sırf sergi için gelmiş olan yabancıların sayısının dört yüz ve beş yüz bin arası olduğunu bildirir.⁸²

İstanbul'a Dönerken Geçtiği Yerler

Yirmi gün süren Londra'daki ikameti sona erdiğinde, Rauf trene binip iki saat onbeş dakika içerisinde sahilde bulunan Capel şehrine ulaştığını anlatır. Orada vapura binip iki saat sonra Fransa'nın bir şehri olan Boulogne'ye vardığını, geceyi orada geçirip ertesi gün trenle Fransa sahilinde bulunan bazı şehirlerden, köylerden ve Napolyon'un İngilizlerle barış anlaşmasını imzaladığı Amiens isimli şehirden geçerek yedi saat sonra Paris'e ulaştığını yazar. [36] Oradaki binaları ve sokakları tarif eder. Özellikle “bulvar tabir olunan sokağı

⁸¹ Gobelin, Paris'de halı üreten bir şirketin ismidir.

⁸² Başka kaynaklara göre, beş ay içerisinde (sergi 1 Mayıs'tan 11 Ekim'e kadar sürmüştü) bir buçuk milyonu yurt dışından olmak üzere toplam altı milyon ziyaretçi gelmiştir. Bkz. Kretschmer: *Die Geschichte der Weltausstellungen*, s. 33 ve devamı.

ziyadesiyle enli ve bir saatten ziyade boylu olarak iki tarafında dahi ağaçlar ve muntazam dükkanlar ve kahveler olmakla pek güzel mahal" olduğunu anlatır. Pasaj denilen üstü camla kapalı olan çarşıları, meydanları ve diğer gezilecek yerleri de tarif eder. [37] *Place de la Concorde* adındaki meydandan, orada bulunan dikili taştan ve fiskiyeden, buranın çevresinde bulunan Tuilerie Sarayı ve bahçelerden bahseder. Bu meydandan Arc de Triomphe'a doğru giden Champs-Élysées dedikleri geniş ve ağaçlı yolun bir saatte kat edilebildiğini yazar. Rauf, "Yolların başında Napolyon inşa ettirmiş olduğu kapı⁸³ olmakla zikrolunan meydandan" bu kapıya doğru giden muntazam ağaçlı yola bakılınca manzaranın "tarifi mümkün" olmadığını anlatır. Burayı ziyaret eden insanların arasında, "bu meydan gibi dünyanın hiçbir tarafında güzel mevki olmadığı"nın malum olduğunu söyler. Bu ağaçlığın içinde birçok kahve dükkanı olduğunu, herkesin gece gündüz gelip burada gezdiğini bildirir. Ayrıca burada iki üç tane gece bahçesi de bulunduğunu, her akşam sayısız gaz lambalarının aydınlattığı bir ortamda dans edilerek eğlenildiğini anlatır ve kışın da eğlenmek için üzeri demir ve camla kapatılmış bir bahçe daha olduğunu bildirir. [38] Adı geçen Tuilerie Sarayı'nın bahçesini ve sarayın kendisini de anlatır. Bu sarayın Napoli'de gördüğü saraylar kadar gösterişli ve güzel olmadığını aktarır. Louvre Sarayı'ndaki müzede büstler, çok değerli eşyalar, eski Mısırlıların, Çinlilerin ve Hintlilerin garip eşyaları ve saire şeylerin bulunduğunu anlatır.

Rauf, Paris dışında bulunan saraylardan birisinin meşhur XIV Louis'nin 1110 tarihinde⁸⁴ yaptırdığı ve Paris'ten on dört saat uzaklıkta bulunan Versay olduğunu bildirir. O sarayı trenle giderek gezdiğini, sarayın ikibin kadar odası olan büyük bir yapı olduğunu, salonların müzeyyen ve odaların güzel olduğunu yazar. [39] Sarayın bahçesinin şaşılacak bir yer olduğunu, içinde iki tarafında ulu ağaçlar dikilmiş sayısız uzun yol, güzel meydanlar, sayısız türlü türlü fiske ve sarayın önünde üç tane büyük havuz bulunduğunu yazar. Detaylı bir şekilde orayı tarif etmeye devam ederken tiyatrodan, balolardan ve konserlerden de söz eder. Konserlerin verildiği mekânı tasvir ederken sayfa biter ve seyahatnamenin eksik olan sekiz sayfalık bölümüne gelinir. [40]

Metin, seyahatnamenin kırk dokuzuncu sayfasında Rauf'un Viyana'yı anlattığı yerden devam eder. Rauf'un anlattıklarına göre Leopoldstadt semtinde bulunan Prater dedikleri yere herkes "orman dahi güzel bir mevki olmasıyla" ağaçlı yollarının arasında gezmeye gelirmiş. Rauf ayrıca Viyana'dan yirmi dakika mesafede bulunan Schönbrunn Sarayı'nı ve bahçesini, iki saat mesafede bulunan eski ve küçük bir saray olan Laxenburg'u ve mahsusen yapılmış gölünü de anlatır. [49] Onbeş günün sonunda Tuna vapuruna binip Bratislava'nın yanından geçerek Macaristan'a devam ettiğini yazar. Peşte'yi gezip oranın

⁸³ Arc de Triomphe'dan bahsediyor olmalı.

⁸⁴ Versay Sarayı'nın inşaatı 1689'da bitirildiğine göre Rauf'un burada bildirdiği tarih (1698/1699) tam doğru diyemeyiz.

binalarının çoğunun yeni ve zarif, sokaklarının geniş ve muntazam olduğunu anlatır. Buranın karşısında bulunan Budin şehrine bir köprü ile bağlı olduğunu, bu köprünün çok yüksek olması sebebiyle gemilerin kolaylıkla altından geçebildiklerini bildirir. Mohaç, Petrovaradin, Zemun, Belgrad, Vidin, Rusçuk gibi şehirlerden geçip Varna'ya gittiğini söyler. Oradan vapura binip İstanbul'a dönmesiyle seyahatname sona erer. [50]

Anlatım Stratejileri

Rauf genel olarak gezdiği yerleri anlatırken önce okuyucularına şehirlerde gördüğü binaları, sokakları, yeşil alanları, varsa etkinlikleri ve müzeleri tarif eder, sonra tarihi bilgileri aktarır. Bazı yerlerde nüfusun ne kadar olduğunu da yazar, *gördüğü yerleri karşılaştırır*. Örneğin gördüğü hiçbir sarayı (ne Londra'dakileri ne Paris'dekini) Napoli'de gördüğü saraylar kadar hayret verici ve güzel bulmaz. Ancak sadece gezdiği yerleri birbirleriyle kıyaslamaz aynı zamanda İstanbul'u yani kendi vatanını da bir kıyaslama parametresi olarak kullanır. *Örneğin Londra'nın büyüklüğünü İstanbul'un Eyüp, Galata ve Üsküdar semtleriyle kıyaslar*. Bu kıyaslama, yazarın gördüklerini nasıl algıladığını ve okuyucusuna nasıl aktardığını gösterir. Böylece referans noktası, kendi gerçekliğinden ortaya çıkan bir unsur olur ve bu, yazarın okuyucusuyla hangi ortak noktada buluştuğunu gösterir.⁸⁵ Bundan dolayı yazılan metin belli bir alıcıyı hedef aldığı için kıyaslama ölçekleri o alıcıya göre ayarlanılır.⁸⁶ Burada *kıyas*, boyutları tespit etmekten başka denklilikleri bulmakta da *işe yarar*. Seyahatname, subjektif bir bakış açısına bağlı olduğu için farklı bir gerçeklik algısına dayanır ve gezilen ülkenin mevcut durumundan çok bir zamanın düşünme tarzını yansıtır.⁸⁷ Bu bağlamda kıyas, yazarın kendi *dünyası* ile yabancı dünyalar arasında bir bağlantı kurmak, o zamana kadar bilinmeyenleri okuyuculara aktarabilmek ve yeni bilgileri okuyucuların algılarına *dahil* edebilmek için kullandığı gezi literatürüne ait bir dil sanatıdır.⁸⁸

Bunun dışında Rauf, bir şeye şaşırdığı veya garip bulduğu zaman bunu dile getirir. *Örneğin Pisa Kulesi'ni veya Luzern'e doğru giderken geçtiği Şeytan Köprüsü'nü "acayip" olarak nitelendirir*. Milano'da bulunan Duomu Kilisesi'nin pencerelerindeki resimli camları da "tuhaf" diye tabir eder. Luzern'den yola çıkıldığında sahildeki köyleri de "tuhaf" ve dağların tepelerindeki evlerin ve bağların şekillerini de "acayip" bulur. Ayrıca Venedik'i dünyada benzeri olmayan "garip" bir şehir olarak nitelendirir. Seyahatnamelerin yazarları gezdikleri

⁸⁵ Arnold Esch, "Anschauung und Begriff. Die Bewältigung fremder Wirklichkeit durch den Vergleich in Reiseberichten des späten Mittelalters", *Historische Zeitschrift* 253, München 1991, s. 287.

⁸⁶ Esch: "Anschauung und Begriff", s. 290.

⁸⁷ Esch: "Anschauung und Begriff", s. 296.

⁸⁸ Tanja Hupfeld, *Zur Wahrnehmung und Darstellung des Fremden in ausgewählten französischen Reiseberichten des 16. und 18. Jahrhunderts*, Göttingen: Univ.-Verl., 2007, s. 178.

ülkelerde karşılaştıkları şeylerden bildikleri ve tanıdıkları dışındakileri garip bulurlar.⁸⁹ Dumont'nun aktardığına göre Osmanlı seyahatnamelerini okurken bunların yazarları için Avrupa'da herşeyin farklı, yabancı ve egzotik olduğu fark edilir.⁹⁰ 19. yüzyıl Londra seyahatnamelerinde bu şaşırma durumu tekrar tekrar önümüze çıkan ve merkezi rol oynayan bir konudur.⁹¹ Londra'nın o zamanki büyüklüğü, zenginliği ve kalabalıklığı Alman yazarları da şaşırtmıştır.⁹² Bu şaşırma motifi, "acayip" ve "garip" terimleri ile bağlantılıdır⁹³, yazarın öğrenme merakını ve değişikliğe ihtiyacını gösterir.⁹⁴ O dönemde Osmanlılar ve Avrupalılar arasında olan iyi ilişkilerden dolayı 19. yüzyılda Osmanlı seyyahlarının Avrupa'da olan bitene bu kadar şaşırmaları Dumont'nu da şaşırtır. Çünkü ona göre Avrupa'nın Osmanlı yazarlarına bir yenilik sunmaması gerekir. Bu durumu, iyi bir seyahatnamenin imgeleme ve yabancılaştırma gibi belli unsurları içermesinin gerekliliğiyle açıklamaya çalışır. Bu sebeple seyahatnamelerde Osmanlı'nın eşsizliğinin ve Avrupa kültürünün yabancılığının vurgulanması gerekirdi.⁹⁵

Bu şaşırma motifi ile bir araya gelen başka bir konu daha vardır. O da bir şeyi tasvir edememe durumudur. Örneğin, bir şeyin benzerinin hiç görülmediği zaman veya bu şeyin nasıl anlatılması gerektiği bilinmeyince yazar bu durumu dile getirir. Yukarıda verdiğimiz örnekte yazar, Venedik'in dünyada benzeri olmayan garip bir şehir olduğunu anlatır. Başka bir yerde Terracina adlı şehirden ayrıldıktan sonra girdikleri yolu tarif edilemeyecek ve benzeri olmayan bir yer olarak nitelendirir. Londra'da yer alan dünya sergisini anlatırken bu dünya sergisini benzeri olmayan ve tarif olunamaz bir yer olarak özetler. Bu stratejiyi, yazar bir şeyi tarif edemeyince veya anlatamayınca yani kelimelerle tasvir edemediği zaman kullanır. Bunun sebepleri şaşkınlık, inanamamazlık, hayranlık gibi duygular olabilir.⁹⁶ Bu süreç sayesinde yazar bir tasvirten sakınır ve okurlarında çok özel bir şeyle karşı karşıya olduğu duygusunu uyandırır. Fakat bu strateji yazarın başarısızlığı olarak nitelendirmemelidir çünkü bu, retoriğe dair bir yöntem olarak görülür.⁹⁷

Burada bahsedilen anlatım stratejilerinin ayınlarını adı geçen *Seyâhatnâme-i Londra*'da da bulabiliriz. Bu demek oluyor ki, iki yazarın ele aldıkları ko-

⁸⁹ Manfred Beller, "Das Bild des Anderen und die nationalen Charakteristiken in der Literaturwissenschaft", *Eingebildete Nationalcharaktere: Vorträge zur literarischen Imagologie*, ed. Elena Agazzi, Göttingen: V&R unipress, 2006, s. 21.

⁹⁰ Dumont, "Western exoticism", s. 135.

⁹¹ Wülfing, *Medien der Moderne*, s. 475.

⁹² Fischer, *Reiseziel England*, s. 603.

⁹³ Kuran, "Meine Herren, das nennt man einen Hut...", s. 82.

⁹⁴ Herzog ve Motika, *Orientalism ala Turka*, s. 150.

⁹⁵ Dumont, "Western exoticism", s. 133.

⁹⁶ Isa Schikorsky, *Private Schriftlichkeit im 19. Jahrhundert. Untersuchungen zur Geschichte des alltäglichen Sprachverhaltens „kleiner Leute"*, Tübingen: Niemeyer, 1990, s. 156 ve devamı.

⁹⁷ Fischer, *Reiseziel England*, s. 288.

nular ortak olmakla beraber aynı zamanda bu konuları aktarırken kullandıkları yöntemler de birbirinin benzeridir. Londra'daki fuar iki gezi kitabının da ana temasıdır. Bunun yanı sıra İngiliz halkının günlük yaşantısında gözlemlediklerini; örneğin ulaşım araçlarını, yemek yeme üsluplarını, İngiltere'nin politik sistemini... vs. tasvir ederler. Özellikle Londra şehrini tarif ederken yazarların ortak noktaları göze çarpar. Londra'nın büyüklüğü, düzeni ve temizliği iki yazarı da hayrete düşürür. Olumlu bir şekilde, şehirde bulunan parklardan ve orada düzenlenen etkinliklerden, panoramalardan ve şehir dışında bulunan fabrikarlardan söz ederler. Ayrıntılı bir şekilde ele aldıkları konular da serginin hazırlıkları, sergi binasının kendisi ve sergide sunulan ürünlerdir. Bunun dışında oradaki ticari hayata değinip, gemiciliği ve İngilizlerin işlerine düşkünlüklerini anlatırlar. Londra'daki iklim ve hava kirliliği iki yazarın da gözüne çarpar ve İngiliz halkının abartılı bir şekilde içki tükettiğini vurgularlar. Yukarda adı geçen konu benzerliklerinin yanı sıra, iki yazarın da kullandığı ortak stratejilerden biri kıyastır. *Seyâhatnâme-i Londra*'nın yazarı da okuyucularına gördüklerini anlatırken kıyası bir yöntem olarak kullanır. Rauf'un birçok şeye şaşırdığı gibi o da şaşırp, "acayip", "garip" ve "tuhaf" gibi kavramları sık sık kullanır. Rauf'da olduğu gibi, bir şeye şaşırdığı zaman onu tarif edememe durumu, *Seyâhatnâme-i Londra*'da da gözlemlenebilir. Ayrıca iki yazar da seyahatnamelerini başkaları okusun diye yazdıklarını dile getirirler. Tüm bu benzerliklere rağmen Rauf'un seyahatnamesinin diğerinden daha objektif olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç

Mehmed Rauf, detaylı bir şekilde *Seyâhatnâme-i Avrupa*'yı yazıp ve okuyucuya gezdiği ve gördüğü yerleri anlatır. Seyahatnamesini başkaları için yazdığını ve okunmasını beklediğini de dile getirir. Seyahate çıktığı zamanlar tipik olan bir rotayı kullanıp anlattıklarıyla içerik olarak okurun beklentilerini karşılar. Örneğin Londra'yı anlattığı kısma bakılırsa şehrin büyüklüğünden, düzeninden ve insan kalabalığından, bina, fabrika, müze, yeşil alan gibi yerlerden, etkinliklerden ve sergiden bahseder. Bunun yanı sıra ticaretin önemine ve gelen giden vapurların sayısına da dikkat çeker.

Seyahatnamede Rauf'un aynı zamanda yazılan ve aynı yerleri anlatan gezi kitapları ile ortak konuları ele aldığını görebiliriz. İçerik dışında, kullandığı anlatım stratejilerini de aynı zamanda yazılmış diğer seyahatnamelerde bulabiliriz. Bunlardan kıyas, seyahatnamelerde iki kültür arasındaki benzerlik veya farklılıkları göz önünde bulundurabilmek için önemli bir yöntemdir. Yazar, kendi gördüklerini okuyucusuna aktarabilmek için kendisinin ve okuyucusunun bildiği ortak dünyadan bağlantı kurabileceği noktalar seçip yeni ve alışılmamış olanları anlatır. Bu şekilde okuyucusunun bilmediği bir konuyu algılayabilmesi için bir yol sağlar. Genellikle yazar merak ettiği, ilgisini çeken ve anlatılmama-

ya değer olduğunu düşündüğü şeyleri anlatır. Bunların arasına olumlu veya olumsuz, ona değişik ve garip gelen, şaşırdığı her şey girebilir. Bu yenilikleri ve tuhaflıkları, şaşkınlığını ifade eden kelimelerle veya gördüklerini anlatamayacağıını belirten sözlerle tarif eder. Bu, anlattıklarını kendi ülkesiyle karşılaştırıp gezdiği ülkelerin farklılığını vurgulamak için kullandığı bir yöntemdir. Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda Mehmed Rauf'un seyahatnamesinin hem içerik hem form olarak belirli kriterlere sahip olduğunu görebiliriz. Hatta gezilen yerlerin bilgilerini ve oralara nasıl gidildiğini ayrıntılı bir şekilde anlatmasından ötürü bir "rehber kitabı" niteliği taşıdığı da söylenebilir.

Abstract

An Analysis of Mehmed Rauf's Travelogue to Europe

In his travelogue written in the year 1851 Mehmed Rauf provides us information about his journey through Europe. He gives us a detailed description of his way of travel, places he stopped by and stayed, and things worth seeing. Starting his journey in Istanbul he travelled through different countries until he reached London where the first international world fair took place. After his description of his way to London and the exposition we also learn about his way back to Istanbul. Beside the narrated topics we will have a look at the strategies of narration and at the same time compare Mehmed Rauf's travelogue with another travelogue written about London, the *Seyâhatnâme-i Londra*. We will see that we can find some similarities concerning content and narrative strategies in both travelogues. After a short inside into the technical development in the 19th century this article will give an overlook on travelogues in general and travelogues written about Europe in special. In detail we will concentrate on the stations and places Mehmed Rauf mentions in his *Seyâhatnâme-i Avrupa*. After an analysis of Rauf's narration strategies this article will finish with a short comparison with the other above mentioned seyahatname.

Keywords: travelogue – 19th century – Europe – Ottoman Empire – first world fair – London – narration strategies

KAYNAKÇA

Cerîde-i Havâdis (24 Zülka'da 1266 / 1 Ekim 1850).

ASİLTÜRK, Bâki, *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000.

ASİLTÜRK, Bâki, "Osmanlı'nın Avrupayı Tanımasında Seyahatnâmelerin Rolü", *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, 27/1, İstanbul 1998, s. 20–27.

ASİLTÜRK, Bâki, "The image of Europe and Europeans in Ottoman-Turkish travel writing", *Venturing beyond borders: Reflections on genre, functions and boundaries in Middle Eastern travel writing*, [= Istanbul Texte und Studien; 30], ed. Bekim AGAİ, Olcay AKYILDIZ ve Caspar HILLEBRAND, Würzburg:

Ergon, 2013, s. 29–51.

ASİLTÜRK, Bâki, “Türk edebiyatında gezi kitapları bibliyografyası”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 2, İstanbul 2000, s. 209–240.

AYDIN, Mahir, “Livadya Sefâretleri ve Sefâretnâmeleri”, *Belgeler*, XIV/18, Ankara 1992, s. 321–357.

BELLER, Manfred, “Das Bild des Anderen und die nationalen Charakteristiken in der Literaturwissenschaft”, *Eingebildete Nationalcharaktere: Vorträge zur literarischen Imagologie*, ed. Elena Agazzi, Göttingen: V&R unipress, 2006, s. 21–46.

BEYDİLLİ, Kemal, “Sefaret ve Sefaretnâme Hakkında Yeni Bir Değerlendirme”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXX, İstanbul 2007, s. 9–30.

BEYDİLLİ, Kemal, “Sefâretnâme”, *TDVİA* 36, İstanbul 2009, s. 289–294.

BOZKURT, Nebi, “Sefâretnâme”, *TDVİA* 36, İstanbul 2009, s. 288–289.

BRENNER, Peter J., “Die Erfahrung der Fremde. Zur Entwicklung einer Wahrnehmungsform in der Geschichte des Reiseberichts”, *Der Reisebericht. Die Entwicklung einer Gattung in der deutschen Literatur*, ed. Peter J. BRENNER, Frankfurt am Main: Suhrkamp 1989, S. 14–49.

COŞKUN, Menderes, “Seyahatname ve sefaretnameler”, *Türk Edebiyatı Tarihi* 2, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı 2006, ed. Talât Sait HALMAN, s. 327–344.

DEMİRBAŞ, Bülent, “Önsöz”, Leskovikli Mehmed Rauf, *İttihat ve Terakki Cemiyeti Muhteremesine İttihat ve Terakki ne idi?*, haz. Bülent DEMİRBAŞ, İstanbul: Arba, 1991.

DUMONT, Paul, “Western exoticism in the accounts of Ottoman travellers in Europe”, *Stereotypes in Literatures and Cultures – International Reception Studies*, ed. Rahilya GEYBULLAYEVA ve Peter ORTE, Frankfurt a.M.: Lang, 2010, s. 131–144.

EBBÜZİYA, Ziyad, “Cerîde-i Havâdis”, *TDVİA* 7, İstanbul 1993, s. 406–407.

ENGİN, Vahdettin, “Mahmud Raif Efendi Tarafından Kaleme Alınmış İngiltere Seyahati”, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 135–162.

ERGÜNEY, Yeşim Duygu ve KARA PİLEHVARIAN, Nuran, “Ondokuzuncu Yüzyılda Dünya Fuarlarında Osmanlı Temsiliyeti”, *Megaron* 10/2, İstanbul 2015, s. 224–240.

ESCH, Arnold, “Anschauung und Begriff. Die Bewältigung fremder Wirklichkeit durch den Vergleich in Reiseberichten des späten Mittelalters”, *Historische Zeitschrift* 253, München 1991, s. 281–312.

FİSCHER, Manfred, *Nationale Images als Gegenstand Vergleichender Literaturgeschichte. Untersuchungen zur Entstehung der komparatistischen*

Imagologie, [= Aachener Beiträge zur Komparatistik; 6], Bonn: Bouvier, 1981.

GEORGEON, François (ed.), *Voyageurs et diplomates ottomans*, [= Études Turques et Ottomanes. Documents de travail; 4], Paris: Institut d'études Turques, 1995.

GERMANER, Semra, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Uluslararası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları", *Tarih ve Toplum: yeni yaklaşımlar* 95, İstanbul 1991, s. 33–40.

GÖKYAY, Orhan Şaik, "Türkçe'de Gezi Kitapları", *Türk Dili – Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi*, Yıl 22, Cilt XXVII, Sayı 258, Ankara 1973, s. 457–467.

HALTERN, Utz, *Die Londoner Weltausstellung von 1851. Ein Beitrag zur Geschichte der bürgerlich-industriellen Gesellschaft im 19. Jahrhundert*, Münster: Aschendorff, 1971.

HARBSMEIER, Michael, *Wilde Völkerkunde, Andere Welten in deutschen Reiseberichten der Frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main: Campus, 1994.

HERZOG, Christoph ve Raoul MOTİKA, "Orientalism Alla Turca: Late 19th / Early 20th Century Ottoman Voyages into the Muslim "Outback", *Die Welt des Islam* 40, 2, Leiden 2000, s. 140–195.

HİLLEBRAND, Caspar, "A researchers' list and bibliography of Ottoman travel accounts to Europe (2nd edition)". Working Papers of the BMBF project "Europe from the outside – Formations of Middle Eastern views on Europe from inside Europe", 2, Bonn 2014.

HİLMES, Carola, "Türkeiberichte in den großen Reisesammlungen des 18. Jahrhunderts", *Europa und die Türkei im 18. Jahrhundert / Europe and Turkey in the 18th Century*, ed. Barbara Schmidt-Haberkamp, Bonn: V&R unipress 2011, s. 287–304.

HİTZEL, Frédéric, "Sefâretnâme. Les ambassadeurs ottomans rendent compte de leurs séjours en Europe", *Voyageurs et diplomates ottomans*, [= Études Turques et Ottomanes. Documents de travail; 4], ed. François GEORGEON, Paris: Institut d'études Turques, 1995, s. 16–24.

HUPFELD, Tanja, *Zur Wahrnehmung und Darstellung des Fremden in ausgewählten französischen Reiseberichten des 16. und 18. Jahrhunderts*, Göttingen: Univ.-Verl., 2007.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Bilâd-ı Selâse", *TDVİA* 6, İstanbul 1992, s. 151–152.

KARAER, Nihat, *Paris, Londra, Viyana: Abdülaziz'in Avrupa seyahati*, Ankara: Phoenix, 2003.

KARAKARTAL, Oğuz, "Türkiye'deki İlk İtalyan Edebiyatı Tarihi: Mehmet Rauf ve İtalyan Tarih-i Edebiyatı (1913) Üzerine", *Mediterráneo / Mediterraneo*, 4, İstanbul 2009, s. 71–91.

- KORKUT, Hasan, *Osmanlı Elçileri Gözü ile Avrupa*, İstanbul: Gökkuşbu, 2007.
- KORKUT, Hasan, "Osmanlı Sefaretnâmeleri Hakkında Yapılan Araştırmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* ½, İstanbul 2003, s. 491–511.
- KORTE, Barbara, *Der englische Reisebericht. Von der Pilgerfahrt bis zur Postmoderne*, Darmstadt: WBG, 1996.
- KUNTERALP, Sinan, "Les Ottomans à la découverte de l'Europe: récits de voyageurs de la fin de l'Empire", *Voyageurs et diplomates ottomans*, [= Études Turques et Ottomanes. Documents de travail; 4], ed. François GEORGEON, Paris: Institut d'études Turques, 1995, s. 51–57.
- KUTAY, Cemal, *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1991.
- LEWIS, Bernard, "Dîwân-i Humâyûn", *Encyclopaedia of Islam*, Second Edition, ed. P. BEARMAN, Th. BIANQUIË, C.E. BOSWORTH, E. van DONZEL, W.P. HEINRICH, Brill Online, 2015, http://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/diwan-i-humayun-COM_0171 (21.07.17).
- LÖSCHBURG, Winfried, *Von Reiselust und Reiseleid. Eine Kulturgeschichte*, Frankfurt am Main: Insel, 1977.
- NEUBER, Wolfgang, "Zur Gattungspoetik des Reiseberichts, Skizze einer historischen Grundlegung im Horizont von Rhetorik und Topik", *Der Reisebericht. Die Entwicklung einer Gattung in der deutschen Literatur*, ed. Peter J. BRENNER, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1989, s. 510–567.
- ÖNSOY, Rifat, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1988.
- OSTERHAMMEL, Jürgen, *Das 19. Jahrhundert*, [= Informationen zur Politischen Bildung; 315], Bonn: Bundeszentrale für Politische Bildung, 2012.
- SCHIKORSKY, Isa, *Private Schriftlichkeit im 19. Jahrhundert. Untersuchungen zur Geschichte des alltäglichen Sprachverhaltens „kleiner Leute“*, Tübingen: Niemeyer, 1990.
- SALAHEDDİN BEY, *La Turquie à l'Exposition Universelle de 1867*, Paris: Hachette, 1867.
- SCHIVELBUSCH, Wolfgang, *Geschichte der Eisenbahnreise. Zur Industrialisierung von Raum und Zeit im 19. Jahrhundert*, München / Wien: Fischer Taschenbuch Verlag, 1977.
- SERÇE, Erkan, *Bir Osmanlı Aydınının Londra Seyahatnamesi*, İstanbul: İstiklal Kitabevi, 2007.
- ŞİRİN, İbrahim, "Dünya Fuarları ve Osmanlı Modernleşmesi", *Journal of History Studies* 9/2. A Tribute to Prof. Dr. Ali Birinci, Ankara 2017, s. 189–204.
- ŞİRİN, İbrahim, *Images of Europe in the Late Ottoman Empire and Early Turkish*

Republic, unpublished Working Paper, Bonn 2013.

ŞİRİN, İbrahim, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Ankara: Lotus, 2009.

ŞİRİN, İbrahim, "Seyahatnamelerin Sosyal Bilimlerde Kullanım Değeri: Seyahatname Metodolojisi Geliştirmenin Zorunluğu", *Türk Yurdu* 33, Sayı 310, Ankara 2013, s. 38-43.

ŞİRİN, İbrahim, "Son Dönem Osmanlı Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Düşüncesinde Avrupa", *Türk Yurdu* 334, Ankara 2015, s. 60-66.

STEUERWALD, Karl, "kese", *Türkisch-Deutsches Wörterbuch/Türkçe-Almanca Sözlük*, İstanbul: Harrassowitz, 1998, s. 518.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergah Yay., 2006.

TOPAKTAŞ, Hacer, *Sultan II. Abdülhamid ve Diplomasi, Hüseyin Kazım Bey'in Diplomatik Seyahatleri (1882-1887)*, İstanbul: Okur Kitaplığı, 2015.

TURAN, Fikret, *Seyahatname-i Londra. Tanzimat Bürokratinin Modern Sanayi Toplumuna Bakışı*. İnceleme, Çeviri, Çeviri Yazı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2009.

UNAT, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992.

UPTON-WARD, Judy-Ayşe, "European-Ottoman relations in the nineteenth century: the visit of Sultan Abdülaziz to Europe", *The Great Ottoman-Turkish Civilisation* 1, ed. Kemal ÇİÇEK, Ankara: Yeni Türkiye 2000, s. 458-468.

VANKE, Francesca, "Degrees of Otherness: The Ottoman Empire and China at the Great Exhibition of 1851", *Britain, the Empire, and the World at the Great Exhibition of 1851*, ed. Jeffrey A. AUERBACH ve Peter H. HOFFENBER, Hampshire: Ashgate Publishing, 2008, s. 191-206.

WAGNER, Veruschka, *Imagologie der Fremde. Das Englandbild eines osmanischen Reisenden Mitte des 19. Jahrhunderts*, [= Ottoman Studies / Osmanische Studien 003], Göttingen: V&R unipress, 2016.

WÜLFING, Wulf, "Medien der Moderne: Londons Straßen in den Reiseberichten von Johanna Schopenhauer bis Theodor Fontane", *Reisen im Diskurs. Modelle der literarischen Fremderfahrung von den Pilgerberichten bis zur Postmoderne*. Tagungsakten des internationalen Symposions zur Reiseliteratur, ed. Anne FUCHS ve Theo Harden, University College Dublin vom 10.-12. März 1994, Heidelberg: C. Winter, 1995, s. 470-492.

YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin, "Mahmud Raif Efendi As the Chief Secretary of Yusuf Agah Efendi, the first Permanent Ottoman Turkish Ambassador to London (1793-1797)", *OTAM*, 5, Ankara 1994, s. 385-434.

YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin, *The First Permanent Ottoman Embassy in*

Europe: The Embassy of Yusuf Agah Efendi to London (1793-1797), İstanbul: The Isis Press, 2010.

YAZICI, Hüseyin, "Seyahatnâme", *TDVİA* 37, İstanbul 2009, s. 9–11.

YERASIMOS, Stéphane, "Explorateurs de la modernité. Les ambassadeurs ottomans en Europe", *Genèses* 35, Berlin 1999, s. 65–82.